

Liesbeth Bik en Geertjan de Vugt

Navigeren door de mist

Maker onbekend,
Graffiti, Rotterdam.
Fotografie:
Bik Van der Pol

2020 ... wat een jaar! Een met het blote oog onzichtbaar virus heeft onze manier van samenleven radicaal overhoop gehaald. We bevinden ons in een wereldomvattende crisis. Tot voor kort heersende ideeën over bijvoorbeeld de vrije markt en de terughoudendheid van de overheid blijken plotsklaps achterhaald. *All that is solid melts into air*. Het virus is zowel superglobaliseerder als efficiënte onderbreker van de globalisering, en is dat allemaal ook nog eens tegelijkertijd. Navigeren door de mist, noemde de premier het. Ja wat wil je, als je eigen ideologie je al die tijd voor de gek blijkt te hebben gehouden?

En het schip maar dobberen op de golven. Wie dacht er met de eerste golf vanaf te zijn, komt bedrogen uit. Met de tweede golf staat het water de burgers tot aan de lippen. Misschien denkt de premier op het dek van het schip van Theseus te staan. Zonder ook maar een hand voor ogen te zien, laat hij planken spijkeren. Maar moet het oude schip wel opnieuw worden zoals het was? We kunnen toch niet maar blijven vertrouwen op

het oude model? Het is uitgewoond! We hebben nieuwe drijfkracht, nieuw vermogen nodig. Steun aan bedrijven, zelfstandigen en instellingen, hoe broodnodig ook, dicht slechts tijdelijk het lek. Onder tusschen zal de staatskas steeds leger raken. Want hoe rijk we ook zijn, de bodem komt een keer in zicht. Ongetwijfeld zal dat voor iedereen conse-

quenties hebben en waarschijnlijk sneller dan gedacht. Geen fijn vooruitzicht, wel? Of, wie dan leeft dan zorgt?

Specialisten in precariteit

Wat is dat toch met blindheid? Eerder sprak de premier al over visie als een olifant die het uitzicht belemmert (een beeldspraak die zo krom is dat je hem niet eens recht moet willen buigen). En nu, in de ergste crisis sinds de Tweede Wereldoorlog, is het roeien in de mist. Is dit blindheid, of een oogje dichtknippen? Wil hij de signalen wel zien? Blijven we het doen met de riemen die we hebben? Nee, we hebben nieuwe ideeën nodig. Daarom voelen wij kunstenaars ons altijd vrij hem van ongevraagde adviezen te voorzien. Willen we een visie op het cultuurbestel, op de samenleving, op huidige en toekomstige crisissen, luister dan ook naar kunstenaars. Het zal Rutte bevallen. Hij houdt van kunst, anders loop je niet met een Chopin-biografie onder je arm het overleg met Viktor Orbán (bepaald geen cultuurpaus) binnen. Of was dat bedoeld als een signaal voor zij die het zien willen?

Nu hoor ik hem denken: wat moet ik met een advies van kunstenaars? Kunnen kunstenaars zich niet gewoon met kunst bezighouden, in plaats van zich te bemoeien met maatschappelijke en politieke vraagstukken? Welnu, misschien komt het als een verrassing, maar wij denken eigenlijk van niet: we schrijven niet allemaal, of uitsluitend, romantische nocturnes. Nee. Kunstenaars staan midden in de wereld. Dus wat maatschappelijk speelt, hoort ook tot ons speelveld. Ons werkterrein is alles wat 'des levens' is.

De kracht van kunst ligt in het bijeenbrengen van mensen, gedachten, beelden, ideeën en lichamen. Om vanuit verschillende perspectieven de cultuur en samenleving anders te denken, iets magisch te creëren. Kunstenaars onderzoeken steeds in woord, beeld en daad de waarden en 'onwaarden' die ten grondslag liggen aan een open en kritische samenleving. Open en kritisch – dat hoeft je een liberaal niet uit te leggen – dat betekent dynamiek, controverse, aanvaring, weerbaarheid.

Natuurlijk, kunst kan de samenleving niet veranderen – mensen kunnen dat wel. Kunst kan mogelijk wel een ander beeld van de samenleving schetsen. En vragen: 'Stel dat...' En zodra iets kan worden voorgesteld en gedacht, kan het ook worden gerealiseerd en werkelijkheid worden.

Goed, kunst geeft geen oplossingen. Kunst is er wat dat betreft 'nooit klaar mee'. Dat is juist waar het om draait! Kunstenaars zijn specialisten in precariteit. Onzekerheid en complexiteit zijn hét terrein van de kunst.

Kunst schrijft geen meningen voor, maar kan door voorstellingsvermogen empathie, in-leven en mede-leven veroorzaken; onmisbaar als we een samenleving zien als 'samen leven'. Zonder empathie geen verbeelding, zonder verbeelding ook geen empathie. Als we ons niet meer kunnen voorstellen wat iemand anders beweegt of doormaakt, zijn we ver van huis. Kortom, kunst jaagt de verbeelding aan, waarmee we het onbekende – die vervloekte mist! – tegemoet moeten zien te treden. Kunstenaars zijn geen zieners, maar zij kijken wel.

Roer moet om

Dus, geachte premier, Uwe Excellentie, wij reiken u de hand. Zie dit als een voorzet. De Akademie van Kunsten biedt u binnenkort zes perspec-

tieven. Perspectieven die kunnen helpen voorkomen dat we na de crisis terugvallen op ons oude systeem van oeverloze productie en groei; die laten zien dat de robot in aantocht is en of er dan voor ons nog iets overblijft om te doen; perspectieven op een wereld van uiteengespat hedonisme, van dansen op de vulkaan. Wilt u aanmeren, dan moet het roer om. Links, rechts, vanachter, van voren, van onderaf, of top-down, het doet er niet toe. De kans op werkelijke verandering hebben we met de eerste golf laten liggen. Met elke nieuwe golf krijgen we een nieuwe kans. Laten we het anders doen. Met verende krachten. Laat ons meedenken. Anders klinken straks alleen nog de razende mineurklanken van *Opus 25, nr. 12* – inderdaad de Oceaan-etude van Chopin, we horen de woeste golven nu al tegen de gangboorden slaan – en is het schip allang vergaan.

Behouden vaart! •

Dit is een voorpublicatie van de tekst die zal verschijnen in *Cahier #1*, uitgegeven door Akademie van Kunsten, met de focus: *De precariteit voorbij: naar een samenleving met basisinkomen*.

Liesbeth Bik
is vicevoorzitter van de Akademie van Kunsten en beeldend kunstenaar.
Fotografie: Jos van der Pol

Geertjan de Vugt
is coördinator Wetenschap & Kunst bij de KNAW

Liesbeth Bik

Lichtpuntjes

Poster van de Living
Theatre productie
Spirochete, 1938

Bomen transpireren. Het vocht dat zij uitscheiden komt, in de vorm van neerslag, op andere plaatsen terecht. Een heel systeem van 'vliegende rivieren', zoals de Braziliaanse klimaatdeskundige Antonio Donato Nobre dat noemt, zorgt ervoor dat grote hoeveelheden waterdamp vanuit het Amazonebekken de atmosfeer in worden gepompt en getransporteerd naar andere delen van Latijns-Amerika. Het is een nauwelijks waarneembaar proces; alleen de wolken en de regen zijn het zichtbare bewijs ervan. Ervan overtuigd dat wetenschap minder geschikt is voor het vertalen van feiten in verhalen die mensen raken, zocht Antonio zijn heil in de kunst. Op de 31ste Biënnale van Sao Paulo, tijdens het programma *Turning a Blind Eye*, onderstreepte hij dat hoe onzichtbaar die 'vliegende rivieren' ook mogen zijn, ze natuurlijk niet virtueel van aard zijn. Evenmin is de droogte dat, die veroorzaakt wordt door de snelle ontbossing van de Amazone.

Samen met Gérard Moss, een Zwitsers-Braziliaanse piloot, ingenieur en ontdekkingsreiziger, ziet hij hoe menselijk ingrijpen een negatieve invloed heeft op bossen, meren, rivieren en oceanen. Al dertig jaar vliegen Antonio en Gérard samen over de Amazone en zien zij lichtpuntjes. Steeds meer lichtpuntjes, veroorzaakt door verbranding en ontbossing. Zij nemen met eigen ogen waar hoe ontbossing hand over hand toeneemt en realiseren zich dat dit een bedreiging vormt voor ons voortbestaan. Zij beseffen de urgentie om het publiek duidelijk te maken hoe belangrijk het behoud van het regenwoud is; dat dat geen lokale zaak is, maar de hele wereld aangaat, en waar ook de hele wereld mede voor verantwoordelijk is. Zelfs wij hier, in dit natte Nederland.

Kappen met kappen dus, maar hoe vertel je dat? Hoe verbeeld je de ineenstorting van eco-systemen op een dusdanige manier dat mensen geraakt worden en beseffen wat die betekent?

Living Newspaper

Met kunst en verbeelding dus. Iets wat ze in de jaren dertig, met Roosevelt's *New Deal*, al wisten. Volgens sommigen was dit het enige socialistische moment in de geschiedenis van de Verenigde Staten. Inmiddels is het uitgegroeid tot mythische proporties, al was het in geen van zijn fasen een radicaal herverdelingsprogramma, noch een programma dat het Amerikaanse kapitalisme ter discussie stelde. *New Deal* stond, met andere woorden, meer voor een motiverende mythe dan voor een concreet programma. De kracht zat hem in het verhaal. Het sprak tot de verbeelding.

Naast infrastructurele projecten stimuleerde de *New Deal* ook kunst en ambacht. Een van de projecten was *Living Newspaper*, een vorm van theater die feitelijke informatie over actuele gebeurtenissen uit de media belichtte, en die verbeeldde en presenteerde aan een groot publiek. *Living Newspaper* was direct, experimenteel agitpropmultimediatheater en zette aan tot sociale actie. Echter, het was, ondanks of juist door de grote populariteit, een kort leven beschoren. Beschuldigingen van communisme en 'on-Amerikaanse activiteiten' waren niet van de lucht. Het project verdween snel in de geschiedenis, maar wie de recente uitvoering van ITA's *Romeinse Tragedies* heeft gezien, weet dat de *Living Newspaper* hierin voortleeft: theater, televisiestudio en actuele beelden uit het wereldnieuws worden erin vermengd. Het theater als een project over de waarheid en over de toekomst van de waarheid.

Tik, tik, tik

In Europa is het besef dat nieuwe, beklijvende verhalen nodig zijn gelukkig ook doorgedrongen. Al heeft de huidige *Europese New Green Deal* weinig gemeen met de oorspronkelijke naamdrager, de titel duidt wel op de bereidheid om de machinerie van het 27 landen tellende statenverband te gebruiken om een rechtvaardige samenleving te creëren. Dat daarbij geen tijd te verliezen is, moge duidelijk zijn. Zoals het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) keer op keer overtuigend betoogt, tikt de klok en

hebben we nu alweer minder dan tien jaar de tijd om onze koers en ons gedrag aan te passen om onder de 1,5 graad opwarming te blijven.

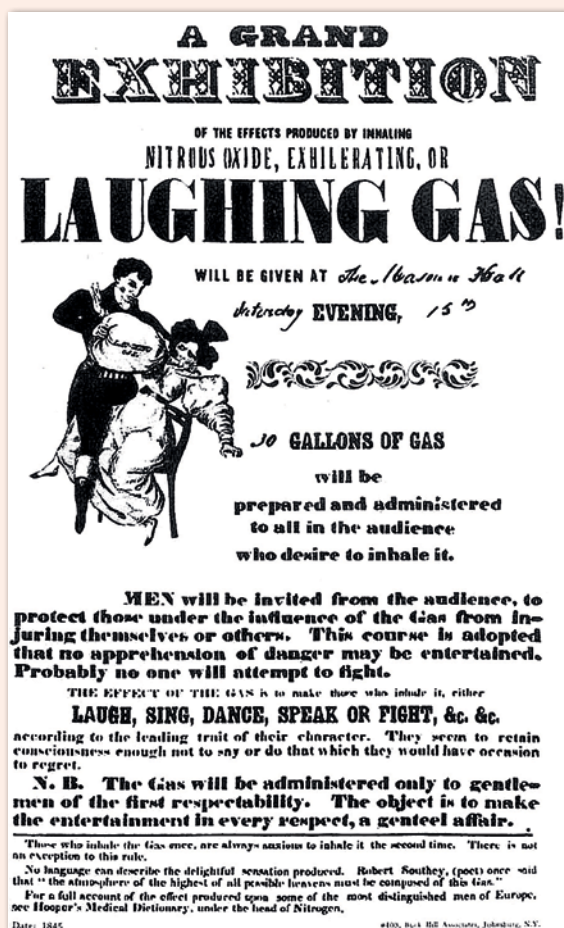
Tik, tik, tik. Dus wat nu, wat te doen? Verhalen vertellen, verbeelding stimuleren en genereus investeren in kennis en kunst, zou je zeggen, en niet een beetje ook. Daar is geen twijfel over mogelijk. Een duurzame, nabije toekomst is voor iedereen van belang. We moeten met vereende krachten nadenken over een antwoord op de ineenstorting van het klimaat, over een antwoord op sociale ongelijkheid en discriminatie. En daar moeten we naar gaan handelen. Nu. Het vraagt om een andere sensitiviteit, we moeten goed leren kijken en luisteren naar wat echt dringend is. Dat is waar kunstenaars te hulp schieten. Zij helpen verhalen te creëren die de waarheid in allerlei toonaarden toegankelijk en aanvaardbaar maken; verhalen die tot een metamorfose van de wereld kunnen leiden, verhalen die voeren naar ecologisch duurzame, pluralistische en sociaal rechtvaardige samenlevingen. •

Liesbeth Bik
is beeldend
kunstenaar en
sinds 1 april 2021
voorzitter van de
Akademie van
Kunsten. Fotografie:
Jos van der Pol

Liesbeth Bik

Een kleine geschiedenis van de lach

Affiche Grand Exhibition of Laughing Gas, 1845

In de Volksgarten in Graz staat een klein, typisch Oostenrijks huis. Op de feloranje façade hangt een bord: 'God's Will'. Binnen heerst een levendigheid; mannen, waarschijnlijk uit Nigeria afkomstig, hangen er rond, babbelen. In een andere ruimte, waarvoor je door een deur moet gaan, hangt een poster die om aandacht schreeuwt: 'Please be friendly and respectful to the police in case they would come in. You are also urged not to use your usual sense of humour in communication with the police since due to cultural differences that could lead to misunderstandings.' Een hilarisch bericht waaruit problemen in de hedendaagse strijd over *belonging* naar voren komen, problemen rond identiteit en identificatie. Wat is een gevoel van thuishoren? Wat is burgerschap? Hoe wordt diversiteit erkend? De poster speelt met deze vragen, maar niet iedereen die *God's Will* betreedt zal dat op prijs stellen.

Wat is de lach?

Humor kan mensen bijeenbrengen, kan levens redden en kan helpen met tegenslagen om te gaan. Maar humor kan ook pijn doen, mensen scheiden van elkaar, uitsluiten. Dit gaat ook op voor de lach, het lachen. 'Lachen met' is iets anders dan 'lachen om'. Zouden de mensen die in *God's Will* vertoeven soms een beter gevoel voor humor hebben dan de politie waarvoor de poster waarschuwt? Lachen zij vaker? Lacht de politie überhaupt wel eens? Is de lach cultuurafhankelijk? Kan de lach worden gebruikt om cultuur te beïnvloeden, te manipuleren en, wie weet, zelfs grenzen te doorbreken?

Maar wat is dat eigenlijk, de lach? Aristoteles, die de lach in het middenrif lokaliseerde, zag in de mens het enige dier dat lacht. *Wikipedia* daarentegen beweert dat de lach door de hersenen gestuurd wordt en dat het sociale interactie vooruithelpt. De lach maakt groepsvorming mogelijk; hij duidt op acceptatie en positieve interactie. Wie vaak lacht, leeft gelukkiger dan wie minder vaak lacht. En ofschoon er vele wegen naar geluk leiden, is de lach nog altijd de snelste. Neem het leven, als het even kan, met een lach. Volgens wetenschappers verbetert lachen de mentale en fysieke gezondheid.

Er is zelfs een speciale yogavorm geheel gefocust op de lach: Hasya yoga, in 1995 door dr. Madan Kataria uitgevonden. Die yogavorm kent haast te veel positieve effecten om op te noemen: we voelen ons beter, zijn aardiger naar anderen, het immuunsysteem wordt versterkt, het werkt tegen angst, hoge bloeddruk, astma en stress, het verhoogt de pijngrens en, niet onbelangrijk, het verbetert het zelfvertrouwen en de communicatievaardigheden.

Bindende kracht

Wie in Graz op zoek gaat naar de lach, heeft genoeg plekken te ontdekken: het bourgeoispark, het keizerpark, het stadspark en natuurlijk het volkspark. Overal zie je schoolkinderen, liggend in de zon, een boek lezend of giechelend. Soms delen ze een kleine gasfles. Lachgas is een populaire drug onder jongeren, en niet alleen in Graz. In Londen is er zelfs een club met een lachkamer, waar je felgekleurde ballontjes gevuld met het magische gas kunt kopen. Distikstofmonoxide is een kleurloos, onbrandbaar gas met een lichtzoete geur en smaak. Het wordt gebruikt bij operaties en tandheelkunde, maar ook als raketbrandstof.

Lachgas werd in 1775 voor het eerst gecreëerd door de Britse chemicus Joseph Priestly. Hij moet erg blij geweest zijn met zijn ontdekking. 'I have now discovered an air five or six times as good as common air,' schreef hij, 'nothing I ever did has surprised me more, or is more satisfactory!'

In de 19de eeuw werd lachgas een attractie bij circussen en kermissen. Er was zelfs een heuse Grand Exhibition of Laughing Gas, waar het publiek de effecten van het gas kon ervaren. De posters voor deze Grand Exhibition beloofden een geweldige ervaring: 'Those who inhale the Gas once, are always anxious to inhale it a second time.' Overigens was dit ook vermakelijk voor het publiek dat alleen besloot toe te kijken. Het gedrag van de mensen die zich vrijwillig onderwierpen aan de magische roes van het gas moet tot veel gelach hebben geleid.

Telkens weer blijkt de lach een bindende kracht in de vorming van tijdelijke gemeenschappen. Hij verlicht spanningen. Net als met homeopathische middelen is het niet de kwantiteit die voor genezing zorgt, maar de stelselmatige insertie van kleine doseringen in de grotere structuur. Die kleine maar consequente dosering zorgt uiteindelijk voor verandering.

Vandaag de dag drijft onze gemeenschap op angst. De vele verschillende bevolkingsgroepen leven gescheiden of in wantrouwen, met een niet zelden door politici aangejaagde angst. Het zijn de machthebbers die kapitaliseren op de angst; zij behalen electoraal gewin door het oppoken van wantrouwen. Als we niet een gemeenschap die gebaseerd is op angst en wantrouwen willen, moeten we haar genezen. We hebben andere vervoersmiddelen nodig; vehikels die niet een retorisch pesticide verspreiden waarmee de vijand bestreden kan worden, geen individuele ballonnetjes, maar wagentjes die N_2O in de atmosfeer pompen. Voor iedereen. We kunnen tijdelijke gemeenschappen van de lach creëren, waarin de mensen allen dezelfde lucht inademen en allen met een lach op de lippen door het leven gaan. •

Liesbeth Bik is beeldend kunstenaar en voorzitter van de Akademie van Kunsten. Fotografie: Jos van der Pol

Column

Liesbeth Bik

Grote schoonmaak

Bik Van der Pol:
TAKE PART
(*cleaning the model*), 2018-2020.
In opdracht van
Public Knowledge,
SFMOMA in
samenwerking
met San Francisco
Public Library.
Fotografie:
Bik Van der Pol

Steden worden niet alleen vormgegeven door architecten, planners en gemeente-bestuurders, maar ook door technologen, programmeurs, datawetenschappers, user-experience-experts en logistiek ingenieurs. Dit zijn grotendeels nieuwe beroepen in de stedenbouw, en hun werk heeft niet alleen te maken met land en gebouwen, maar in toenemende mate ook met data en algoritmen. De stad, schrijft schrijfster en essayist Rebecca Solnit, is zowel een laboratorium van het nieuwe als een reservaat voor de oude subversieve functionaliteit. Geograaf Richard Walker borduurt op deze gedachtegang voort: 'Bedenk wat er gebeurt als deze beide aspecten worden platgewalst door de technologie-economie'.

Tussen de goudkoorts van de 19de eeuw en de hedendaagse informatiegoudmijn is amper anderhalve eeuw verstreken. Groei wordt nu aangejaagd door het toe-eigenen van privé-gegevens en tijd, de belangrijkste versneller van wereldwijd rondpompend kapitaal. Tegelijkertijd

ondergaan fundamentele rechten, van mens, niet-mens en planeet, over de hele wereld ingrijpende veranderingen. Dit roept vragen op over hoe ruimte te maken om te leven en hoe die te beschermen.

Offline en fysiek

Met andere woorden: hoe aan het platwalsen te ontsnappen? Door middel van creatieve burger-participatie creëert *Take Part*, een kunstproject dat we als kunstenaarsduo Bik Van Der Pol ontwikkelden op uitnodiging van het San Francisco Museum of Modern Art (SFMOMA) en het Public Library-netwerk van bibliotheken in San Francisco, een nieuw beeld van de stad. In verschillende stadia richt het project zich tot het publiek door middel van open repetities waarin maken, verhalen, spreken en performance worden samengebracht. Daarbij ontstaat interactie rondom een object: een schaalmodel van de stad gemaakt in het kader van de New Deal in de jaren dertig.

Tachtig jaar later verzamelen honderden vrijwilligers zich bij dit object, inventariseren het en maken het schoon. Ze stellen zich voor hoe ze het heft in handen kunnen nemen en denken hardop na over wat een stad maakt of zou moeten maken. Het is een 'analoge' vorm van Facebook, een verkenning van de veranderende relatie tussen lichaam, stem, assemblage en object – precies datgene wat uit het publieke oog is verdwenen. Alles wat sociale media in de onlinewereld willen verbinden wordt in deze collectieve actie offline en fysiek. Schoonmaken bijvoorbeeld, wordt een collectieve sculpturale activiteit die het begrip van de gedeelde ruimte vormgeeft en transformeert; perspectieven worden uitgewisseld, percepties van de werkelijkheid gedeeld en verzamelde krachten benut om huidige en toekomstige problemen te visualiseren en te bespreken.

Culturele daad

Schoonmaken, zorg, onderhoud, wat betekent dat alles eigenlijk? Met z'n allen laten we een uitgewoond landschap, een uitgewoonde samenleving, als een oude zak in de hoek achter, en trekken we verder. De wereld leek lang immers groot genoeg. Dat blijkt nu een illusie. Onze wereld, onze steden hebben dringend behoefte aan vormen van transformatief denken. Ze ontbeert zorg: fysiek, mentaal, sociaal en politiek.

Hoe kunnen we ons een democratie voorstellen in een tijd van pandemie, klimaatverandering en fundamentele ongelijkheid? Wat is er nodig om onze activiteit te vertragen, onszelf mindering op te leggen? Kan een houten object uit een vervlogen tijdperk – het schaalmodel – worden getransformeerd van een nostalgisch object tot een hedendaags instrument dat wordt gebruikt om het publieke debat te bevorderen? En kan het dan worden gebruikt om zichtbaar te maken wat werkt om een stad te vormen? Het antwoord: ja, natuurlijk kan dat.

Mensen komen rond het object bijeen en hun meervoudige stemmen worden samengebracht. In onze zeepbeleeconomie, waarin bubbels telkens weer uiteenspatten, wordt schoonmaken grotendeels vergeten. Het schoonmaken van het object is archeologie, een daad van lezen en zorgvuldig opgraven. Het object getuigt van een tijd waarin we niet dachten dat het zo zou gaan zoals het nu gaat. De publieke infra-

structuur en het publieke goed zijn bedolven onder het stof van zestig jaar. Schoonmaken is een culturele daad die het probleem afstoft, die laat zien wat kapot is en onder het stof zit. En wat zien we als we het object afstoffen? Getuigt wat eronder ligt van een tijd waarin de dingen niet gebeurden zoals ze thans wel gebeuren?

'Dit is een van de grote mysteries van het moderne leven: hoe het kan dat de presentatie van een ding diegenen die het origineel negeren toch kan fascineren', schrijft Solnit in *River of shadows*. 'Misschien ligt het aan de vaardigheid, het medium, de techniek, de belofte van een oplossing, of misschien komt het doordat iemand reeds besloten heeft aandacht aan het onderwerp te schenken, zodat de representatie ervan uitnodigt om zowel over die aandacht als het onderwerp te communiceren.'

Een object kan de mogelijkheid bieden om iets wat te groot is te begrijpen, rigoreuzer voor te stellen dan we ons realiseren. Het is een voertuig voor anticipatie. Het voorziet niet in onmiddellijke oplossingen of alternatieve modellen, maar creëert een theatraal platform waar mensen zich kunnen verzamelen met vragen en zorgen en zich op hun beurt kunnen organiseren en collectief iets groters worden: een gemeenschap. •

Liesbeth Bik is beeldend kunstenaar en voorzitter van de Akademie van Kunsten. Fotografie: Jos van der Pol

Column

Liesbeth Bik

Helemaal aan gaan

Kan lokale cultuurpolitiek bestaan in een geglobaliseerde wereld? Dat wil zeggen, in een wereld waar we meer en meer zijn verknoot via algoritmen die ons tempo, ons gedrag, onze verlangens en emotionele uitingen sturen en dirigeren? Zijn we aan te zetten, zoals je een computer aanzet? Kan je ook uitgezet worden? Zijn we zelf een algoritme? Is de wereld om ons heen wel echt? Zijn we allang deel van een simulatie, zoals Elon Musk beweert, gevangen in een 'game'? Een speeltje in een groter spel, waarin aan- of uitgaan een *glitch* is, een gril van de simulatie waarin we leven?

Passagiers
op Antwerpen
Centraal voor
de trein richting
Nederland,
28 december 2021.
© ID/photo agency,
Joris Herregods

Frisse wind?

We zijn, misschien meer dan we ons realiseren, allang deel van een groter gedeeld lichaam, een groter systeem. Het is dan ook verbijsterend dat we desondanks lokaal blijven denken en handelen, alsof de wereld ophoudt bij de Nederlandse grenzen. Terwijl volle treinen naar Antwerpen rijden voor een dagje uit, is hier alles dicht. Zou de zoveelste coronapersconferentie de wereld dan eindelijk weer openen? Meer dan veertig hebben we er de afgelopen twee jaar aan ons voorbij zien trekken, en het patroon is steeds hetzelfde: heel Nederland leeft er weken naartoe, media maken er in hoge frequentie gewag van, lobbygroepen lopen de deuren in Den Haag

plat, er wordt flink gelect, en demonstraties, burgerlijke ongehoorzaamheid en opstanden worden aangekondigd.

Deze keer zou het anders zijn. Niets minder dan nieuw elan werd verwacht van de nieuwe ministers, bevologenheid ook, en een visie op een wereld waarin corona een permanent gegeven is. Er zou een frisse wind waaien vanuit Den Haag. Werk- en leefbare regels zouden worden verkondigd. Er zou meer zorg voor elkaar zijn. Niet *woke* maar wakker en alert, dat zou tijd worden. Maar nee, schiet ons maar lek. Al in de eerste zin klinkt het: geen horeca, geen cultuur. Niet alles tegelijk mensen, heb nog geduld en dan zien we over tien dagen wel weer verder! Als iedereen zich gedraagt volgens de regels gaan we kijken of er wat cultuurstellingen open mogen. Maar we beloven niets! Want als de cijfers omhooggaan, nou, dan blijft de cultuur misschien toch wel langer dicht. We zetten jullie nu wel graag aan, maar met mate. Maak liever geen grote bewegingen – daarom ook geen cultuur. Zit stil, samenleving, shop, sport fijn met elkaar, doe wat seks- en schoonheidswerk, en knip vooral je haren.

Splendid isolation

Wij leven in *splendid isolation*, zoals Ann DeMeester treffend opmerkte in het praatprogramma *M*, meteen nadat de ministers klaar waren met het informeren van het volk. In datzelfde programma kwamen in hoog tempo goede suggesties voorbij: drijf de gemoederen niet steeds op richting een persmoment; zet andere woordvoerders in; maak de coronacijfers deel van het dagelijks nieuws net zoals het weer of de files; en behandel mensen niet als idioten, want daar worden ze gefrustreerd van en dan gaan ze demonstreren. Cultuur wordt nergens zo ondergewaardeerd en achtergesteld als hier in Nederland. Er zijn geen argumenten voor (noch goede, noch slechte), behalve dan de onuitgesproken ideologische. In een museum of theater loop je geen corona op, dat wijzen de cijfers duidelijk uit. In Nederland wordt voortdurend lokale cultuurpolitiek bedreven. Cultuur verbindt, diep tot in de haarvaten van samenlevingen. En ze doet dat wereldwijd. Maar Nederlanders mogen niet aan gaan op cultuur. Steek ze liever lek. Steeds opnieuw zodat ze uiteindelijk allemaal murw geslagen in een hoek hangen.

Denk groot

Er rest ons niets anders dan te stemmen tegen lokale cultuurpolitiek, en vóór Europa, voor een grotere wereld. Zodat we voor een pint, theatervoorstelling of expositie niet naar België of Duitsland hoeven te gaan. We moeten samenwerken met de ons omringende landen om de wereld als geheel veilig en leefbaar te maken. De pandemie maakte één ding duidelijk: lokale politiek is desastreus. Zet ons niet de hele tijd heel even aan en dan weer uit. Verzin wat anders. Cultuur moet geen grappige oplossingen hoeven te verzinnen. In een museum of theater voor kapper of sekswerker spelen om maar open te zijn, is absurd. Laat niet toe dat ons hele leven in beslag wordt genomen door persconferenties, door ruis. We hebben onze denkruimte en ruimte om te handelen nodig. De samenleving moet alle zeilen bijzetten; ze heeft iedereen nodig om de grote uitdagingen van deze tijd tegemoet te treden. Die uitdagingen vereisen meer dan dringend onze aandacht.

Nieuw elan verkrijgt je niet in een schoonheidssalon: nieuw elan vergt nieuwe concepten. Elke politieke beslissing die we nemen is altijd ook, of misschien wel juist, een culturele beslissing. Denk groot. Denk anders. Hou op met het uitzetten van cultuur, want we hebben cultuur nodig. Zonder dat geen compassie, geen herstel of toekomst. Dan lopen we met zijn allen leeg. •

Liesbeth Bik
is beeldend kunstenaar
en voorzitter van de
Akademie van Kunsten.
Fotografie: Jos van der Pol

Column

Liesbeth Bik

Goede staat --- (?)

Tijdens een workshop in het Italiaanse Siena bestudeerden onze studenten de stad en haar publieke infrastructuur. Uitgangspunt van dit veldwerk was onderzoek naar de specifieke, vooruitziende manier waarop de stad in het verleden geregeerd werd. We vroegen ons af hoe kunst kan helpen om ons denken en handelen beter te organiseren. Hoe kunnen we actief zorg dragen voor de wereld die we delen en doorgeven, of strompelen we naar de volgende crisis? En, hoe staan kunst en macht met elkaar in relatie?

Le Nove

In de 14de eeuw werd Siena bestuurd door een wisselende groep burgers, die Le Nove (De Negen) werd genoemd. Zij werden gekozen uit de bevolking en rouleerden regelmatig om maximale bescherming te bieden tegen tirannie of overheersing door één persoon of familie; ook toen al geen ongewoon verschijnsel. Na hun verkiezing werden Le Nove enkele maanden

opgesloten in het stadhuis, het Palazzo Pubblico. Om elke invloed van lobbyisten uit te sluiten mocht niemand erbij. Als zij uit hun afzondering tevoorschijn kwamen, werden ze geacht met goede en wijze plannen de nieuwe regeerperiode vorm te geven en zo de toekomst van de stad te verstevigen. Een gevolg van deze regeringsvorm was, en dat zegt iets over het belang van kennis en onderwijs, dat er een steeds grotere groep betrokken burgers ontstond die politieke, bestuurlijke of rechterlijke functies op elk moment konden overnemen.

Tegen het einde van deze regeringsvorm gaven Le Nove de kunstenaar Ambrogio Lorenzetti de opdracht een fresco te maken in de zaal waar ze beraadslaagden. *L'Allegoria ed Effetti del Buono e del Cattivo Governo* verbeeldt het principe van gerechtigheid en algemeen welzijn: 'goed' en 'slecht' bestuur en de gevolgen van elk voor een samenleving. Aangebracht op drie muren is het een van de grootste fresco's ooit geschilderd.

Venetië, 2009.
Fotografie:
Jos van der Pol

In het fresco van goed bestuur zien we Gerechtigheid, Wijsheid, Harmonie en burgers onderling verbonden met een touw naar Goed bestuur, gepersonifieerd in de figuur op de troon, omringd door de deugden Geloof, Liefde en Hoop, Vrede, Kracht, Grootmoedigheid, Gematigdheid en Geduld. De gebouwen zien er goed onderhouden uit, er is leven op straat, er wordt gestudeerd, en er is vrede en harmonie. De allegorie van goed bestuur laat zien dat een goed leven niet zomaar ontstaat. In de visie van Le Nove zijn staat, economie en gerechtigheid geïntegreerd en in balans. Als het samen-leven niet goed georganiseerd en beheerd wordt, zal niet alleen de staat sterven, maar zullen ook de inwoners het leven laten en gaat het gruwelijk mis.

En dat zien we op de linkermuur. Tirannie, in het midden, is omringd door Hebzucht, Hoogmoed, IJdelheid, Wreedheid, Bedrog, Woede, Tweedracht en Oorlog. Gerechtigheid zit onderaan, gekneveld. Vervallen huizen, nauwelijks handel, geen bouwactiviteiten. Buiten de stadsmuren staan twee legers tegenover elkaar in een verbrand en geruïneerd landschap.

Uithangbord

Waarom is dit werk zeven eeuwen later relevant? De magie en macht van kunst is dat we met de hulp van een object dwars door de tijd heen kunnen reiken: het werk komt op het moment van kijken tot leven. Het fresco – handleiding, waarschuwing en utopie ineen – zet de verbeelding in gang, noodzakelijk voor het inleven in wat nog, nog niet, of niet langer, is. Plotseling zien we dwarsverbanden. Sinds de jaren negentig organiseren staten zich steeds meer langs lijnen van efficiëntie, waardoor de elementaire noodzakelijkheden van goed samen-leven worden miskend en de rechten van burgers, wereldwijd, worden opgeofferd aan economische groei. Dat, zo leert Lorenzetti ons, is niet zonder risico.

Normaal – maar 2022 is allesbehalve een normaal jaar – meren tijdens de Biënnale in Venetië jachten aan die iedere twee jaar ook zeker twee keer zo groot lijken te zijn geworden. Dit zijn de jachten van oligarchen, onder wie veel Russen. Waar de Biënnale een ‘state of the art’ toont, is de kade de staat van de macht. De aantrekkingskracht tussen macht en kunst is van alle tijden, en de kunstwereld zelf is niet

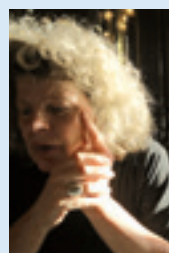
onverschillig tegenover de opzichtige aanwezigheid van de jachten aan de kade. Toegang tot de party's aan boord staat hoog op het verlanglijstje van kunstenaars, curatoren, verzamelaars en vele anderen. Wie niet uitgenodigd wordt, hoort er niet bij.

Hoe dicht kunst tegen de macht aanschurkt laat ook het Russische paviljoen op de Biënnale dit jaar zien. Dat blijft dicht. De twee kunstenaars die daar hun werk zouden tonen trokken zich terug vanwege de oorlog in Oekraïne. De curator van het paviljoen, geboren in Litouwen en opgegroeid onder het Sovjetregime, nam ontslag, met een protestbrief; hij wil niet terugkeren naar zo'n tijd en elk vooruitzicht van een leven onder een Russisch of welk ander imperium dan ook is voor hem ondraaglijk. De opdrachtgevers en managers van het Russisch paviljoen zijn verzamelaars Anastasia Karneeva en Ekaterina Vinokurova, die samen Smart Art Invest vormen. Karneeva's vader is generaal Nikolay Volobuev, voormalig hoofd van de FSB, nu CEO van Rostech, een bedrijf dat rechtstreeks aan Poetin rapporteert en onder meer ultramoderne gevechtsvliegtuigen produceert. Vinokurova is de dochter van Lavrov, de huidige Russische minister van Buitenlandse Zaken.

Een Biënnale is een uithangbord van nationale identiteit, van macht. Van strijd om aanzien, zichtbaarheid, erkenning, via kunst. De kunstenaar doet er eigenlijk niet toe, maar is wel speler in dit krachtenveld. De werkelijke macht ligt bij de rijken. Wie betaalt, bepaalt.

De Russische brigade die onlangs heeft huisgehouden in het Oekraïense Boetsja heeft van Poetin een eretitel gekregen wegens bewezen diensten, heldenmoed en vastberadenheid, en mag zich nu ‘garde’ noemen.

Dit is geen allegorie. •

Liesbeth Bik
is beeldend kunstenaar en voorzitter van de Akademie van Kunsten. Fotografie: Jos van der Pol

Column

De wereld is rond en niet plat

De bal waarmee Maradona de handsgoal maakte op het WK van 1986

De 36 jaar oude bal waarmee Maradona in 1986 de beruchte handsgoal maakte en Argentinië een 1-0 voorsprong bezorgde op Engeland wordt geveild. Het verhaal: Maradona sprong alsof hij de bal wilde koppen, maar stompte hem met zijn hand langs de doelman. De Engelse spelers protesteerden bij scheidsrechter Bin Nasser, maar het doelpunt bleef staan. Maradona zei na afloop dat het doelpunt 'een beetje met het hoofd van Maradona en een beetje met de hand van God' was gemaakt. 'Deze bal maakt deel uit van de internationale voetbalgeschiedenis,' stelt de inmiddels 78-jarige Nasser in een verklaring van het veilinghuis. 'Het voelt als het juiste moment om hem met de wereld te delen.' De bal, de goal en de voetballer zijn legendes geworden. De scheids zal binnenkort miljonair zijn ten gevolge van deze deal, en toont hoe dicht de hand van God bij het kapitaal ligt. Verwachte opbrengst: rond de 3 miljoen dollar. Voetnoot: het shirt dat Maradona in dezelfde wedstrijd droeg is afgelopen mei al verkocht, voor 9,3 miljoen dollar. Volgens Maradona's weduwe is dit echter niet het echte shirt: dat ligt gewoon bij haar in de kast.

The Currency

Ongeveer een jaar geleden verkocht Damien Hirst circa 10.000 van zijn speciaal voor deze gelegenheid gemaakte, unieke, maar op elkaar lijkende spikkelschilderijen op A4-formaat als NFT's. Dat deed hij via een loterij. Wie een NFT kocht, oorspronkelijk voor 2.000 dollar, had de optie om de digitale 'tegoedbon' te houden, of deze te ruilen voor het fysieke kunstwerk. Toepasselijke titel van het conceptuele werk: *The Currency*. Volgens Artnet is het een experimenteel project, waarin de deelnemers zich, nogal opgewonden, verenigd voelden als in een ware community. Bijkomend voordeel: zij zijn ook *currency holders* en dat schept een band. De kopers van één van deze toch wel erg kleine werkjes kregen een jaar bedenktijd om een keuze te maken tussen het NFT (waarna het fysieke schilderij voor hun ogen zou worden verbrand), of het ruilen voor het origineel

Liesbeth Bik

(waarbij de digitale versie zou worden uitgewist). 'Het hele project is een kunstwerk, en iedereen die *The Currency* koopt neemt deel aan dit werk, het gaat niet alleen om het bezit ervan,' zei Hirst in een verklaring. 'Het is verreweg het spannendste project waar ik ooit aan heb gewerkt.' Ongeveer de helft koos voor het fysieke kunstwerk. De andere helft prefereerde de NFT's.

Starlink

Starlink, het satellietcommunicatiesysteem van ruimtevaartbedrijf SpaceX van Elon Musk stelt zijn data en observatietechniek gratis ter beschikking aan Oekraïne. Het systeem is cruciaal voor de militaire communicatie van Oekraïne in de oorlog tegen Rusland, maar ook voor alle andere vormen van communicatie van Zelensky, de Oekraïense regering en de burgers. De sterke positie van Oekraïne in deze oorlog is mede te danken aan dit satellietstelsel. Hoe onmisbaar Starlink is geworden werd duidelijk toen Musk aangaf te willen stoppen met deze vorm van verstrekking. Het Pentagon zou volgens hem de financiering moeten overnemen. Musk blijft, nadat hier paniek over uitbrak, nu toch de rekening betalen, maar het geeft wel aan hoe afhankelijk partijen zijn van de grillen van privépersonen. Dobbelen met levens.

Deze recent in de media verschenen voorbeelden laten goed zien wat er gebeurt wanneer de focus van een (globale) samenleving verschuift: van geld als kapitaal naar data als kapitaal. Niet alleen grondstoffen zijn kapitaal. Ook mobiliteit, interactie en voorspelbaarheid van menselijk gedrag – informatie verzameld door technologie – is kapitaal. Wie op sociale media veel likes kan halen, gedrag goed in kaart kan brengen, claims kan leggen op de data die daarmee worden gecreëerd, en voorspellingen kan doen over en invloed kan hebben op toekomstige ontwikkelingen, heeft macht. En zet daarmee potentieel ook de samenleving onder druk.

Een e-mail van *Wired* rolt net in mijn mailbox: 'What a time to be alive! Meta's new VR headset is mining data off our faces!' Met vijf naar binnen

gerichte camera's kan het nieuwste model het gezicht inclusief alle oogbewegingen en gezichtsuitdrukkingen van de drager volgen. Uit deze data kan een avatar worden gebouwd met *real time* gelaatsexpressies. Daarnaast heeft dit model ook externe camera's waarmee gedetailleerde, intieme dataverzamelingen van willekeurige mensen in de publieke ruimte aangelegd kunnen worden. Daarmee kunnen in de nabije toekomst avatars worden gecreëerd die de bewegingen van een persoon in de echte wereld kopiëren. Alle vergaarde informatie wordt opgeslagen op de servers van Meta. Ze wordt gebruikt voor het bouwen van Mark Zuckerbergs wereld van virtual reality (VR): 'Onze non-verbale uitdrukkingen en gebaren zijn vaak nog belangrijker dan wat we zeggen, en de manier waarop we virtueel contact maken moet dat ook weerspiegelen.'

Verhalen die legendes creëren, informatie die de wereldgeschiedenis bepaalt, software voor emotiedetectie, abstractie van de werkelijkheid, in partjes geknipt, opgeslagen en digitaal verhandelbaar. Werkelijke en tastbare waarde leeft voort als digitale data. De surveillance-maatschappij heeft een niet altijd zichtbare maar absoluut directe invloed op ons dagelijks leven, van de onzichtbare hand van de werking van de vrije markt van Adam Smith, tot de hand van God van Maradona. Is het mogelijk greep te krijgen op onze eigen werkelijkheid? Welke data zou de VR-headset van Maradona bijeen hebben gebracht, en zouden we zijn illustere doelpunt nu als NFT hebben kunnen bezitten? Stof tot nadenken. Of leven we dan toch in een simulatie, zoals Musk heeft verkondigd? •

Liesbeth Bik
is beeldend
kunstenaar en
voorzitter van
de Akademie
van Kunsten.
Fotografie:
Jos van der Pol

Column

Laten we het over liefde hebben

In *Hold everything dear*, een boek dat ik kocht vanwege de titel, vraagt John Berger zich af wat de relatie van het verleden is met wat nog niet gebeurd is, de toekomst. Welke rol wij die vandaag leven spelen bij het begrijpen en reconstrueren van de verbeelding van hen die aan ons vooraf zijn gegaan. Waar engageerden onze voorouders zich mee? En hoe gaan we nu om met wat ooit 'dierbaar' was?

Gunay Uslu, staatssecretaris voor Cultuur en Media, hekelde vorig jaar in haar Huizingalezing onze verwrongen relatie met cultuur, onze terughoudendheid waarmee we de kunsten de liefde onthouden die haar toekomst, terwijl die onze samenleving maken. Ze vroeg zich af hoe we permanente aandacht kunnen creëren om te voorkomen dat de liefde uitdooft. Ja, we moeten het over liefde hebben. En over haar tegenhanger: onverschilligheid en verwaarlozing. Daarvoor moeten we ook voorbij de kunsten kijken. Naar de infrastructuur bijvoorbeeld, omdat ook die deel van onze cultuur is.

Drijfzand

Onlangs werd de Prinses Margriettunnel tussen Joure en Sneek gesloten. Het asfalt in de tunnelbuis kwam door de waterdruk omhoog. Zandzakken in de tunnel moesten het geheel weer terugduwen; een adembenemend beeld omdat het laat zien dat ons land letterlijk is gebouwd op drijfzand. De tunnel is weer open, maar Friesland dreigde wel onbereikbaar te worden. Het was namelijk onzeker of de bruggen – kunstwerken, zoals Rijkswaterstaat haar bruggen en viaducten noemt – al dat verkeer via de tijdelijke omleidingen wel zouden houden. Vanwege het jarenlang vooruit-

Reflectie
Museum Boijmans
Van Beuningen,
Rotterdam.
Fotografie:
Bik van der Pol

Liesbeth Bik

geschoven onderhoud waren die bruggen, zo vreesde men, onbetrouwbaar geworden.

Dagelijks blazen binnenvaartschippers duizenden kubieke meters dampen de lucht in. Die gassen zijn zo kankerverwekkend dat bedrijven verplicht zijn de uitstoot tot een minimum te beperken. Wat vaak nog te veel gevraagd blijkt te zijn, en dus niet gebeurt. Onverschilligheid, waarvan schippers, rechteloos personeel en omwonenden direct de fysieke en geestelijke gevolgen ondervinden.

De atmosfeer als dumpplaats. CO₂ wordt verhandeld, stikstof verdeeld, export, groei en handel geprioriteerd. Tegelijkertijd diepgaand, achterstallig onderhoud, van infrastructuur tot ecosysteem, omdat we ons niet willen voorstellen dat onze acties, of het nalaten daarvan, enig effect hebben. Het is verleidelijk om met alles wat als vanzelfsprekend wordt beschouwd achteloos om te gaan. Maar het effect is er wel, op korte of lange termijn. Ze kruipt in het DNA van de samenleving.

Afleidingsmanoeuvre

Zo sluit Museum Boijmans van Beuningen de deuren voor tien jaar. Inmiddels is het museum al bijna drie jaar dicht. Daar lijkt niemand om te malen. De oorzaak? Achterstallig onderhoud, lekkage, asbest. De echte oorzaak? Gebrek aan liefde. Daardoor wordt aan generaties Rotterdammers en andere Nederlanders de mogelijkheid ontzegd om in aanraking te komen met de kunst en cultuur van heden en verleden. Het gevolg? Verwaarlozing van generaties. Is dat nou zo erg? Jazeker, want dat gemis creëert een toekomstige desinteresse en onverschilligheid voor alles wat met andere beelden dan de dagelijkse werkelijkheid te maken heeft. Gunay Uslu verwijst naar André Malraux, wanneer zij zegt dat de cultuur steeds opnieuw eigen moet worden gemaakt. Dat helpt een samenleving steeds opnieuw te vernieuwen. In onverschilligheid verliest alles waarde, waarschuwt ze.

De blinkende pot naast het museum compenseert weliswaar dat gemis, maar de onthouding niet. Het is eerder een afleidingsmanoeuvre. Het spiegelende oppervlak van het Depot kaatst

alles terug. Het fungeert als permanente aandachtstrekker maar de reflectie gaat niet dieper dan het spectaculaire oppervlak. We zien onszelf, gesitueerd met de stad als achtergrond, en maken selfies van dat beeld. Misschien zien we ook het onttakelde museum, maar we missen het zicht op wat het museum herbergde. Het Depot houdt de wereld letterlijk een spiegel voor, een die slechts reflecteert en afsluit; de spiegel die ons hier wordt voorgehouden vervangt de liefde voor de wereld om ons heen – echte, diepgaande liefde. Dat is waar Uslu volgens mij op doelt. Zeggingskracht, beeldingskracht, en permanente reflectie, aandacht en zorg, zodat de liefde niet uitdooft. Een museum doet dat: het brengt objecten, plaatsen, en verhalen van verschillende herkomsten bij elkaar om ze te laten resoneren. Met elkaar vormen zij meer dan de som der delen en activeren zo de spannende en opwindende complexiteit van de wereld. Ze bieden steeds veranderende perspectieven en ook meerstemmigheid. Tegen de versimpeling en de letterlijkheid in, maar broeiend, bruisend, lelijk, mooi en pijnlijk, vol tegenspraken en ingewikkeldheden. Omdat dat de samenleving weerspiegelt. Wat wil Rotterdam nou eigenlijk van en met de kunst? Is het Depot neergezet om te doen vergeten dat er eigenlijk een museum voor dicht ging? Ter compensatie?

Verhalen die niet verteld worden verdwijnen, en met dat grote vergeten denken we niets meer dan onszelf nodig te hebben: we zetten onszelf te kijk. Als het niet meer nodig of mogelijk is om het museum binnen te gaan en te zoeken naar wat ons wel of niet dierbaar is, waar vinden we elkaar dan nog? •

Liesbeth Bik
is beeldend kunstenaar
en voorzitter van
de Akademie
van Kunsten.
Fotografie:
Jos van der Pol

Column

Omkering is de toekomst

In 2019 verkondigde Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen in Düsseldorf dat het een werk van Mondriaan 42 jaar lang verkeerd om heeft opgehangen. Dit werk, *New York City 1* (1941), werd in 1980 door het museum aangekocht. In 1945 werd het tentoongesteld in het MoMA in New York, overigens ook toen al verkeerd om, en dat duurde zo voort. Het schilderij bestaat uit verschillende horizontale en verticale plakstroken. Op een foto van Mondriaans atelier uit 1944 zit een concentratie van deze strepen aan de bovenkant van het werk, terwijl ze in het Duitse museum aan de onderkant zitten. Ook op een gelijkend werk van Mondriaan dat in bezit is van het Centre Pompidou in Parijs zitten de strepen aan de bovenzijde. Je zou denken dat bij het ontdekken van deze vergissing het museum de fout zou herstellen, maar dat is technisch onmogelijk: omdat het schilderij zo lang verkeerd om heeft gehangen is het risico te groot dat het plakband zal loslaten, en dan is er helemaal geen schilderij meer.

Gedeelde emotie

Het afgelopen jaar zagen we in Nederland veel 'omgekeerdheid'. Van waarheden, belangen en symbolen. Het protest van de boeren werd vergezeld van opzettelijke omkeringen op allerlei vlakken, samenkomend in het op de kop hangen van de Nederlandse vlag. In tegenstelling tot de omgekeerde Mondriaan bleef dit niet onopgemerkt. Historisch schijnt de omgekeerde vlag een signaal te zijn voor een schip in nood.

Dit dramatische signaal wilden de boeren ook afgeven. De protestvlag langs de Nederlandse wegen vormde de theatrale achtergrond van een landelijke campagne tegen wat dan ook: tegen stikstof, tegen klimaatverandering, tegen de elite, tegen de politiek, tegen alles. De dagelijkse ontmoeting met dit omgekeerde symbool nestelde zich in de hoofden van elke weggebruiker. En wel zodanig dat al het ongenoegen tijdens de Provinciale Statenverkiezingen in maart jongstleden gekanaliseerd werd in een uitslag die eveneens, als de wijsheid ons echt in de steek laat, een omkering zal veroorzaken die ons nog verder zal verwijderen van een beter klimaat. De winnaar heeft uiteindelijk niet veel voor de victorie hoeven doen, want het symbool was de uitdrukking geworden van een gedeelde emotie die in de aanloop naar de verkiezingen breed door alle media werd uitgevent. De vlaggen legden de basis voor een perfecte verkiezingscampagne van de winnende partij, met simpele, korte en onrealistische beloftes. Weg met de stikstofmaatregelen, weg met de regels, weg met het systeem. En daarom stemden van de 8,5 miljoen stemmers 20 procent op de winnaar. Tien keer meer dan alle mensen in de agrarische sector, vissers, bos- en tuinbouwers en alle andere aanpalende beroepen. Maar het werkelijke drama is dat het succes van de campagne de bodem wegslaat onder alles waarop we staan en waarvan we moeten leven: onze grond. Weg met ons allemaal dus. We zijn aangeland op het punt dat je je moet afvragen: wat voor systeem willen we nu echt met het oog op een toekomst?

Liesbeth Bik

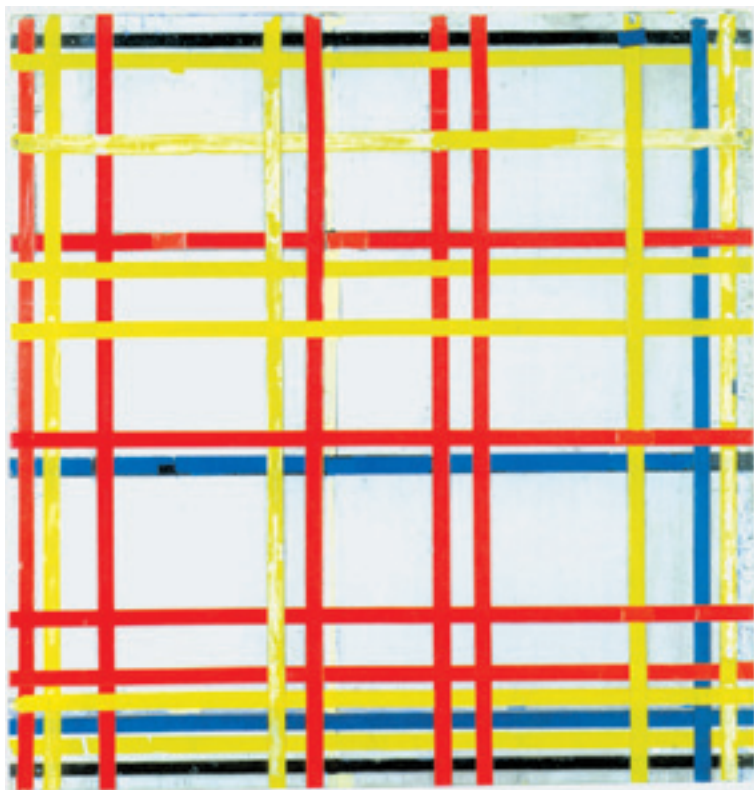
Wat voor soort burgers heeft onze toekomst eigenlijk nodig? En hoe kan het dat een zo groot gevoeld ongenoegen onze gezamenlijke toekomst niet dient? Waarom kan een omgekeerde vlag zoveel losmaken?

Symbol

De ongeziene vergissing van de omgekeerde Mondriaan staat symbool voor het belang van de kunsten in de samenleving. In 2019, als de culturele sector 3,7 procent uitmaakt van het BNP, leidt dat, gek genoeg, niet tot een juichstemming in ons land, terwijl de cijfers van het CBS aantonen dat de economische voetafdruk van de creatieve en culturele sector (inclusief media!) tweemaal groter is dan die van de landbouw. Ik weet het: een schilderij kun je niet eten, maar de creatieve en culturele sector was in dat jaar wel goed voor 320 duizend banen, 4,5 procent van de totale werkgelegenheid. De kunst- en cultuursector van de Verenigde Staten droeg in 2021 meer dan een biljoen dollar (937 miljard euro) bij aan de economie van de VS: 4,4 procent van het BNP. De bijdrage van kunst en cultuur aan de economie in de VS is drie keer zo groot als landbouw, bosbouw en visserij, en twee keer zo groot als mijnbouw. Maar weinig mensen, Amerikanen en Nederlanders, zijn zich bewust van de grote economische voetafdruk van de kunsten.

Protest. Vlaggen. Mondriaan. Zien en gezien worden. Waarom wordt de kunst zo onbelangrijk geacht? Ik vraag me wel eens af: wat is de tractor van de cultuursector? Wat we nu nodig hebben is echt iets heel anders: een omkering van alles wat we als vanzelfsprekend ervaren. Verandering van attitude is de toekomst. Daar moeten we voor willen staan. Daarom stel ik mij een radicale, ambitieuze onderneming voor: het veranderen van onze systemen en onze onderwijsinstellingen zodat iedereen die moedig genoeg is om risico te nemen zich kan inzetten, voorbereiden, studeren, experimenteren, en dat kunst daar een vanzelfsprekende plek in inneemt. Herorganisatie. Zo'n structurele verschuiving plaatst ons ook voor dilemma's over grond.

Wat betekent het om hier te zijn, in dit bevoorrechte land, en wie is hier met ons? De betekenis van 'met ons' gaat verder dan fysieke aanwezigheid. Het gaat over tijden heen. Als samenleven datgene is wat ontstaat tussen wezens, dan is 'mijn' politiek, 'mijn' grond, nooit alleen van mij, en zeker niet alleen maar hier en nu. •

Piet Mondriaan,
New York City I,
1941. Olieverf en
papier op doek,
120 × 115,2 cm

Liesbeth Bik
is beeldend
kunstenaar
en voorzitter
van de Akademie
van Kunsten.
Fotografie:
Jos van der Pol

Column

Een fabel over spreken en luisteren

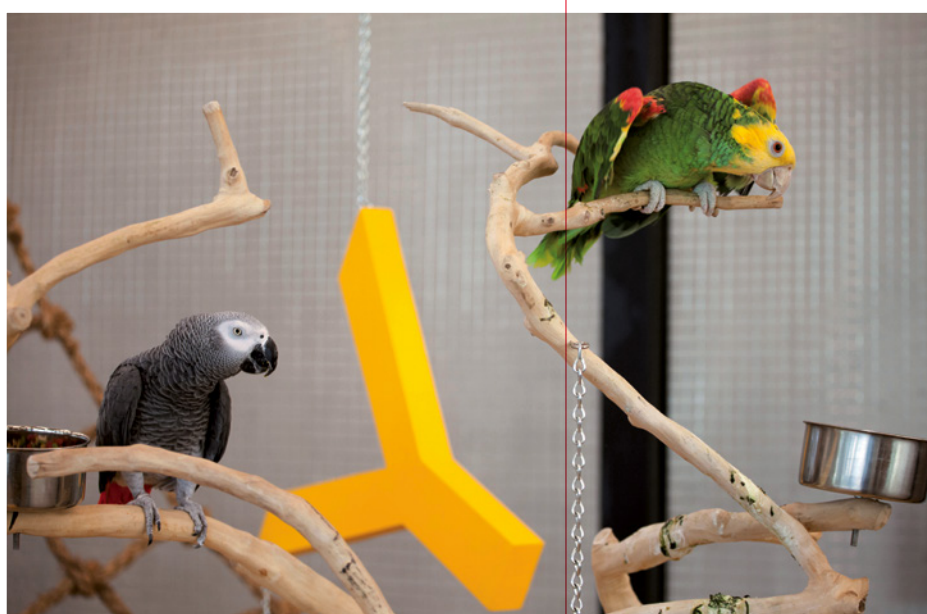
Vogels zijn wereldreizigers. De papegaaien Cleo, David, Paco, Zach en Jany hebben overgrootouders in Amazone, Afrika en Indonesië, maar zijn geboren in Sinbad, een vogelwinkel in de stad M. Een paar jaar geleden verhuisden zij naar het plaatselijke museum. Daar verblijven ze sindsdien in een op maat gemaakt huis dat fungeerde als school en trainingscentrum. De leerstof bestond uit een aantal regels uit het beroemde gedicht *The Waste Land* van T.S. Eliot: 'Hé jij!' 'Praat tegen me.' 'Spreek.' 'Waar denk je aan?' 'Wat? Weet je dan niets?' 'Zie je niets?' 'Herinner je je niets?'

De papegaaien vonden de poëtische repetitie niet erg. Ze genoten van de verandering van omgeving, de aandacht van de museumbezoekers en het prachtige uitzicht; de stad aan de ene kant en de baai aan de andere kant. Ze hoefden zich geen zorgen te maken over

hun dagelijkse maaltijden. Ze vonden het ook niet erg om tegelijkertijd de rol van leerling en leraar op zich te nemen. Ze hielden van de regels die een door oorlog verwoest landschap met woorden confronteerden. Na sluitingstijd zouden ze het uitschreeuwen, maar nu weigerden ze deze woorden op te voeren als onderdeel van een of andere circusact. Iedereen zou immers moeten weten dat als vogels op bezoek komen, hun signalen niet lichtvaardig moeten worden opgevat. Zij zijn boodschappers. Als ze met hun vleugels klapperen, hun snavels poetsen of beginnen te praten, moet iedereen aandachtig luisteren.

Ze spraken af dat ze de woorden zouden verspreiden. Maar het juiste moment was nog niet aangebroken. Eerst moest er wat ergs gebeuren. De menselijke neiging om nergens naar te luisteren – ze denken dat niets hun bestaan kan bedreigen – was de vogels maar al

Bik Van der Pol,
Speechless, 2015.
Fotografie: Oriol
Tarridas, courtesy
Pérez Art Museum
Miami

Liesbeth Bik

te bekend. Misschien als een orkaan over zou razen en het populaire strand zou wegvagen, misschien dat ze dan zouden luisteren.

M. is zeer rijk en tegelijkertijd uiterst gevoelig voor rampen. Het aangename weer lokt ex-presidenten en toeristen naar de stranden en de nabijgelegen eilanden. De frisse, schone, blauwe zee maakt de stad een paradijs. De rotslagen onder de stad voorzien de inwoners van een natuurlijk geïntegreerd watervoorzieningssysteem. Deze laag, zo dicht bij het oppervlak, is ook kwetsbaar voor vervuild en zout water. De menselijke bewoners weten dit, maar ze hopen er het beste van, terwijl ze de steeds vaker terugkerende signalen negeren. Ze gaan door met hun gebruikelijke activiteiten en beschouwen hun leefomgeving als vanzelfsprekend.

Het museum, huis van Cleo, David, Paco, Zach en Jany, is gebouwd direct aan de kust. Een overstroming zou het museum zeker wegvagen. De architect, die veel tijd doorbracht in M., wilde leren wat zo'n kustomgeving kon betekenen als context voor nieuwe museum-architectuur. Terugtrekken was in zijn scenario geen optie. Hij zag hoe Stilts Ville, een groep vervallen paalwoningen, standhield tegen getij en stormen. De versleten structuren waren zijn voorbeeld. Hij was ervan overtuigd dat musea altijd nieuwe richtingen moeten tonen. De paalwoningen zouden model staan voor de klimaat-toekomst van de bewoners van M.: zij zouden zich niet terugtrekken voor de dreigende rampen.

Recente overstromingen tonen zijn gelijk: een langverwachte vloed overspoelde M., maar het museum liep als enige gebouw geen schade op. Cleo, David, Paco, Zach en Jany zagen de storm op de grote ramen inbeuken. Ze maakten zich geen zorgen. Niet alleen waren ze veilig en droog, ook spraken ze, eerst zachtjes mompelend, en dan, steeds luider: 'Hé jij!' 'Wat is dat voor lawaai?' 'Niets?' 'Weet je dan niets?' 'Denk na!' 'Spreek!' Zij gaven stem aan hun missie. Ze weten dat als een woord eenmaal

gesproken is, het nooit meer terug kan in de doos van stilte. Woorden zijn als vogels: ze reizen de wereld rond.

Na de ramp ontkenden ambtenaren en politici elke invloed van menselijke activiteiten. Zij verboden het gebruik van juist die woorden die deel moeten uitmaken van de publieke discussie. Maar een situatie verdwijnt niet zomaar als je het er niet over hebt, toch?

Sommige mensen beweren dat vogels niet echt kunnen spreken. Volgens deze sceptici zijn zij slechts nabootsers, is hun bestaan overbodig. Wat een radicale onderschatting van hun intelligentie! Verwerpen van andere wezens opent de weg naar hun objectivering – is die les nu nog niet geleerd? Waarom zouden zij geen recht van spreken hebben?

Cleo, David, Paco, Zach en Jany weten dat zwijgen geen optie is. De implicaties zijn helder: alles zal dan stil zijn. De andere stemmen moeten gehoord worden. Voor het zover is hebben zij een aantal vragen die ze beantwoord willen zien, deze keer assertiever: 'Jij! Praat tegen me!' 'Ja, jij!' 'Weet je dan niets?' 'Zie je dan niets?' 'Denk je dat het leven alleen voor jou is? Dat de toegang tot de geneugten van de wereld exclusief voor jou is? Voor het grijpen?' 'Waarom laat je niemand anders toe?' 'Waarom ben je verbaasd, de strijd om democratie is toch slechts een symptoom van het grotere drama dat zich nu ontvouwt, je wist toch dat dit eraan zat te komen?' Cleo, David, Paco, Zach en Jany, politieke dieren, kennen hun kracht, en spelen hun rol met overgave. Luister goed: het is tijd. •

Liesbeth Bik
is beeldend kunstenaar
en voorzitter van
de Akademie van
Kunsten. Fotografie:
Jos van der Pol

Column

Op gemeenschappelijke grond

Pad met olijfbomen
in Puglia. Fotografie:
Jos van der Pol

In de zomer van 2023 kwam in Lac o Le Mon in Puglia, Italië, een groep kunstenaars samen om met elkaar te praten over het veranderen van de wereld, het verwerpen van instituties, en over wat zij als alternatief tegenover een toenemende kapitalisering van onze planeet konden zetten. De deelnemers bespraken goede manieren van samenwerken en samenleven, en welke middelen daartoe ingezet zouden kunnen, of moeten, worden. Of het nu een hamer, huis, instituut, galerie, publicatieplatform, onderwijs, of iets anders betrof, het waren gezamenlijke tools, die (opnieuw) moesten worden uitgevonden of steeds opnieuw worden bijgeschaafd en -gesteld. Want hulpmiddelen, zo was de gedachte, kunnen ook machtsongelijkheid veroorzaken. Deze groep was ervan overtuigd dat lacunes en blindheden in onze institutionele systemen moeten worden blootgelegd en aangepakt. Om dat te bereiken moet het gereedschap en de toegang ertoe vrij en gelijkwaardig zijn.

Dat alles speelde zich af in een eeuwenoude omgeving, tegen de achtergrond van de op handen zijnde apocalyps: het onafgebroken sterven van de olijfbomen, overal in het landschap. Duizendjarige olijfbomen die, met hun knoestige, getormenteerde vormen, altijd aanwezig waren in deze omgeving en die inherent onderdeel zijn van de lokale cultuur. Ze worden door de Pugliesi behandeld als familie, als onsterfelijke grootouders. Hun aanwezigheid werd altijd als vanzelfsprekend beschouwd, maar de bacterie *Xylella* verplettert dat tijdloze nu – met grote gevolgen. De monumentale bomen sterven en masse en in hoog tempo. Inspanningen om de plaag in te dammen verlopen niet zo best: ruzies, beschuldigingen en allerlei samenzweringstheorieën in de

Liesbeth Bik

Italiaanse media en politiek staan gecoördineerde actie in de weg.

Ondertussen lezen de kunstenaars werk van Ivan Illich, Roland Barthes, Fred Moten en Édouard Glissant. Elk voorstel om naast de geest ook het land te onderhouden, strandde in nieuwe discussies en nieuwe teksten. Geen dood takje werd geknipt.

Ecologie, economie, ecosysteem...wie 'eco' in de oorspronkelijke betekenis verstaat, weet dat dit voorvoegsel 'ons huis' betekent. En ieder huis vergt onderhoud. Hoe samen te leven in dat huis? Illich beschrijft convivialiteit als een project. Het relationele en onderling afhankelijke karakter van het samenzijn worden in relatie tot elkaar én hun omgeving als uitgangspunt genomen. Maar wat heeft het voor zin te delibereren over een 'zijn-in-relatie', over gemeenschappelijke praktijken van zorg en verantwoordelijkheid, wanneer de ons direct omringende wereld niet aan de orde komt?

Systeemverandering

Wat zich door de stervende olijfbomen zo prominent opdringt, werd een aantal jaren geleden nog niet als urgent ervaren. Onze 'common ground' zakt, in letterlijke en filosofische zin, onder onze voeten weg. De grenzen van de groei ontkennen is geen optie meer. We zijn met de massale en ongebreidelde inzet van onze hulpmiddelen te ver gegaan. Het wordt tijd om de culturele tools uit te vinden waarmee we verantwoordelijkheid kunnen nemen voor ons gebied. Het wordt tijd dat we in dialoog met anderen de kaart en het gebied samenbrengen, het huis anders inrichten, aanspraak maken op een duurzaam gemeenschappelijk leven. Het wordt tijd om met de veranderingen en onzekerheden om te leren gaan, om nieuwe

toekomst te verkennen, te verbeelden.

Het wordt tijd om van symptoombestrijding naar systeemverandering te gaan. Het wordt tijd om in onderlinge afhankelijkheid van elkaar te experimenteren met wat komen gaat, met wat we weten en wat onbekend is. Het wordt tijd dat het tijd wordt.

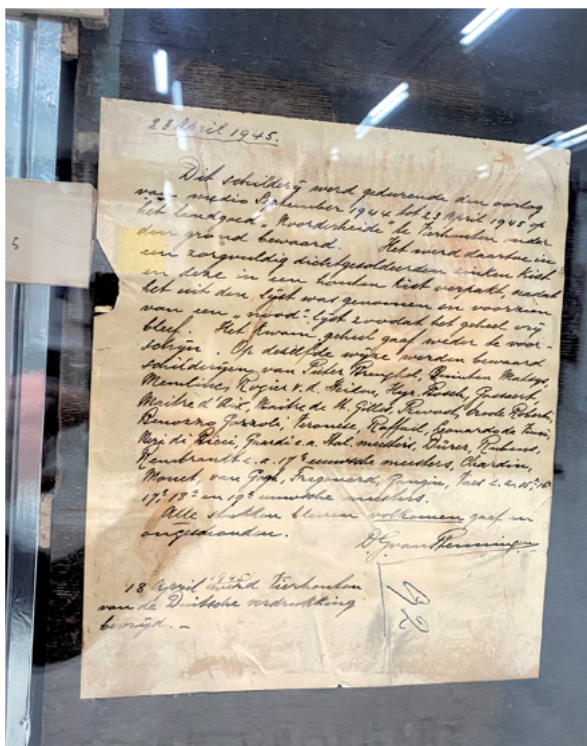
Pas als de zaag ter hand wordt genomen om de olijfbomen te bevrijden van hun dode last wordt de omvang van wat hen treft voelbaar. De verwachte schade door de olijfboomziekte loopt in de miljarden, maar die cijfers geven niet de werkelijke waarde weer. Tijdens het zagen dacht ik aan het afgietsel van de olijfboom die kunstenaar Ugo Rondinone maakte in een oplage van drie stuks: een in aluminium gestold fantoom van leven dat op de kunstmarkt ongeveer 800.000 tot 1.200.000 dollar moet opbrengen. De meeste afbeeldingen van de stervende bomen zijn ondergebracht in beeldcollecties zoals die van Getty. Moeten we zulke beelden wel gebruiken? Van de opbrengst van het beeldgebruik van deze ellende vloeit immers evenmin iets terug naar herstel. Goed samenwerken en samenleven is niet eenvoudig maar het gaat lukken als we idealen en waarden voorrang geven op geld. We hebben een keuze. Waar leggen we de limiet? •

Liesbeth Bik
is beeldend kunstenaar
en voorzitter van de
Akademie van Kunsten.
Fotografie: Jos van der
Pol

Column

Wachtstand

Brief van
D.G. van Beuningen
op achterzijde
schilderij,
Depot Boijmans
Van Beuningen,
Rotterdam, 2024.
Fotografie:
Liesbeth Bik

Wie maalt er nou om kunst, zei laatst iemand. Iemand uit de kunstwereld. En hij ging, uitdagend, verder: niemand zal een traan laten als er geen kunst meer is. Maar wie of wat daagde hij nou eigenlijk uit? Hoe voelt de wereld dan als er geen kunst is? Is het mogelijk je een voorstelling te maken van de implicaties? Kunnen we ons voorstellen dat alles van waarde uit het zicht verdwijnt, of desnoods met geweld monddood wordt gemaakt?

Plötzlich diese Übersicht, of Plotseling dit inzicht, noemden de Zwitserse kunstenaars Peter Fischli en David Weiss dit 'actieve voorstellen'. In een klein boekje brachten zij afbeeldingen van 180 kleine, ongebakken kleisculpturen uit 1982 bijeen: miniaturen van het dagelijks leven. Het grootste object, lees ik op de achterflap, is 82×53×5 cm, het kleinste 6×7×5 cm. Ik zag dit werk ooit op een tentoonstelling, live, was meteen verkocht en draag de publicatie (Edition Stähli, 2001) sindsdien met me mee. Bladerend in het boekje zie ik de titels: *Adam slapend in het paradijs voordat er vrouwen waren. Massawoningbouw in de vorm van kleiblokken. Een disc jockey. Een boekhouder, die weer verbazingwekkend veel op de disc jockey lijkt. Kerouacs typemachine. Populaire opposities (groot/klein, goed/slecht, dom/grappig). Vrouwenkiesrecht. Een commando-centrum. De Noordpool. Gallileo die twee monniken toont dat de aarde rond is. Wat is het dat plotseling – 'plötzlich' – duidelijk wordt in hun werk? Ze houden ons geen lessen voor, ze zijn niet belerend; hun kunst ligt in hun houding ten opzichte van hun onderwerp. In de transformatieve inhoud, in verandering, de ideeënrijkdom. Ze maken verbindingen tussen vormen en betekenissen. Terwijl het beeld intact blijft, brokkelt, kijkend naar het beeld, het systeem af. Het effect is als dat van een slowmotion inzicht, in wat is, en wat zou kunnen zijn. Een onophoudelijke stroom van argumentatie en afwegingen, van constructies, delibereren, maken en her-maken. Miniatuursituaties in ongebakken klei,*

Liesbeth Bik

handgemaakt, kwetsbaar. Slowmotion inzicht vergt perspectief. Voorbij het ik, het hier en het nu. Voorbij populaire opposities. Voorbij de gretigheid en angst om iets mis te lopen, voorbij de noodzaak je steeds maar weer gezien en gehoord te voelen.

Ontroerende brief

In het Depot Boijmans Van Beuningen ontdekte ik op de achterkant van een schilderij een ontroerende brief. Er was te lezen: 'Dit schilderij werd gedurende de oorlog van medio september 1944 tot 23 april 1945 op het landgoed Noorderheide te Vierhouten onder de grond bewaard. Het werd daartoe in een zorgvuldig dicht gesoldeerde zinken kist en deze in een houten kist verpakt, nadat het uit de lijst was genomen en voorzien van een noodlijst zodat het geheel vrij bleef. Het kwam geheel gaaf weder tevoorschijn.' Op dezelfde wijze, zo vertelt de briefschrijver D.G. van Beuningen, want hij was de ondergetekende van de brief, werden schilderijen bewaard van een hele schare oude meesters (meer dan twintig), en ook al die stukken kwamen volkomen gaaf en ongeschonden de oorlog door. Deze werken vormen nu de basis voor de collectie van het museum dat deels zijn naam draagt. Waarom raakt die brief mij zo? Ik denk omdat de begraven schilderijen nu generaties later nog te zien zijn, omdat iemand de moeite nam ze te beschermen. Vast ook uit eigenbelang, maar uiteindelijk vormden deze werken wel het begin van een collectie die publiek is omdat deze man ze doneerde aan de gemeenschap.

Gemeenschappelijk belang

In ons deel van de wereld (dit kleine land) worden we al bijna 75 jaar niet meer geplaagd door verdrukking en destructie. Hier is de destructieve context een onverschillige, zich terugtrekkende overheid. Die geen kunst wil, zoek het zelf maar uit. Maar hoe voelt de wereld dan aan als er geen kunst is? Stel je dat voor, echt voor, want in de voorstelling wordt een gevoel overgebracht, en in het veroorzaken van dat gevoel zit meer waarheid dan we ons rationeel willen realiseren. In een boek over de veelvuldige destructie van de stad Beirut werd zo'n soort beeld

opgeroepen: dat platgebombardeerde wijken en gebouwen niet worden gerestaureerd. Dat organisaties of instituties of bibliotheken nooit meer worden hervat of herbouwd. Dat alles van waarde verdwijnt, wordt geroofd of wordt vernietigd. Misschien kunnen we ons dan vervolgens ook voorstellen dat de overdracht van kennis, ideeën die gedeeld worden, mensen die samenkomen om na te denken, dat kunst en cultuur, onderwijs, zorg, er juist wél toe doen. Dat het grote afschuiven naar de markt na diep beraad als onzinnige flauwekul terzijde wordt geschoven, omdat dat destructief is, voor onszelf en voor de wereld. Dat tot zo'n inzicht te komen een gemeenschappelijk belang is. Want wel of geen kunst: ideeën zullen moeten blijven, we hebben ze nodig, en zij hebben een plek nodig. Ideeën hebben een eigen leven. Ze laten zich niet koeioneren. Ze blijven de kop opsteken, prikkelen, stimuleren, ons dwingen beter te doen, waar we ook zijn. Maar ideeën stromen niet vanzelf; ze hebben lucht, licht en ruimte nodig. Tegen de tijd dat dit stuk van de pers rolt hebben we misschien een regering die niets liever wil dan kunst en cultuur uit het leven van mensen bannen. Klein Nederland wil de tijd stilzetten, doorgaan zoals het gewend was. Wat we niet willen, willen we niet. Weg ermee. Maar we leven in een groter verband. Wat doen we? Staan we dan nog steeds in de wachtstand? Of nemen we verantwoording voor wat we doorgeven aan nog niet bestaande generaties, dat we nu niet alles opmaken, wegvegen, wegduwen? Komen we toch plotseling tot dat inzicht? •

Liesbeth Bik
is beeldend kunstenaar
en voorzitter van de
Akademie van Kunsten

Column

Daadkracht

In de strijd tegen toenemende polarisatie, vergt democratie voortdurend onderhoud. We mogen dit niet laten versimpelen in termen van of-of, wij-zij, regio-stad. De huidige democratische crisis – want dat is het – heeft grote impact op de manier waarop we over en met elkaar praten, in de media, in het parlement, en in de samenleving als geheel. En het publieke goed (kunst, zorg, onderwijs en media) is geen vanzelfsprekendheid meer. Dat is niet zonder risico, want wat door verwaarlozing, onverschilligheid of verdraaiing niet gehoord wordt verdwijnt uit het zicht. Dan denken we alleen nog onszelf nodig te hebben.

Wat doen we dan met spraakverwarringen en meerstemmigheid? Als we kunst als een voertuig voor emancipatie en anticipatie zien, als materiële en immateriële studie van ons samenleven, als instrument om verleden en heden te onderzoeken, dan helpt dat ons om sociaal-politieke processen te begrijpen en mogelijke toekomstscenario's te verbeelden. Dan hebben we onze democratische (kunst)instellingen, die een ruimte van 'verschijning' zijn, hard nodig om elkaar te vinden en ons een voorstelling te kunnen maken van democratie voorbij de crisis. Om de ingeleefde en verbeelde gevolgen van het 'wat als' daadwerkelijk in actie te brengen. De linguïst Alfred Korzybski schetst een beeld dat ik meer en meer gestalte zie krijgen. Met zijn idee dat 'de kaart niet het territorium is', benadrukte hij dat de mens in twee werelden leeft: in de wereld van taal en symbolen en in de echte wereld. Hij zag dat de menselijke geest alleen in staat is om te reageren op de gevormde kaart en – in het uiterste geval – het werkelijk

aanwezige gebied volledig vergeet. De smart-phone en AI hebben onze emotionele oriëntatie en relatie met de wereld veranderd, en dit is een cruciale verschuiving: je leeft primair in de mooie, overzichtelijke en gesimplificeerde kaart, in plaats van in de complexe realiteit van het verwoeste gebied.

In ons huidige verwoeste gebied – dat wat we 'onze wereld' noemen – is zeker één op de zes mensen wereldwijd blootgesteld aan gewapend conflict in 2023. Dat is 12 procent meer dan in 2022, blijkt uit een recente inventarisatie van alle conflicten. Dit jaar, 2024, gaat de helft van de wereldbevolking naar de stembus. Wij hebben onze eigen verkiezingen allang achter de rug, maar bij het schrijven van deze tekst nog steeds geen regering. De Europese verkiezingen komen eraan, en de invloed van sociale media, trollen en algoritmen wordt steeds groter in de strijd om de toe-eigening van onze geest.

Ruimte maken

Met afgrijzen kijk ik naar het voortdurende oorlogsgeweld in Oekraïne, naar de absolute verachting voor de levens van alle Palestijnen in Gaza, en hoe dit de wereld verdeelt. Grote strategische belangen staan aan de basis van deze beide crises. Zowel Rusland als Israël beroepen zich op cultureel, religieus en historisch eigendomsrecht over deze gebieden. De trieste uitkomst van beide militaire strategieën lijkt tot niets meer of minder te leiden dan totale verwoesting en uitwissing van mensenlevens en culturen.

Toch is de enige weg ruimte te maken en te bewaken om met elkaar over standpunten te delibereren, ook, nee juist, met partijen die lijnrecht tegenover elkaar staan. En als ons parlement daar niet toe in staat is moeten we dat zelf maar doen met de middelen die ons ter beschikking staan. Zoals de 'anti-denialist coalition'¹, waar ik zijdelings bij betrokken ben, ons voorhoudt: 'Als we samenkomen, is dat in een poging om een ruimte te creëren in het aangezicht van aanhoudend en buitensporig geweld, voorbij de kaders van hen die willen

Liesbeth Bik

Bik Van der Pol,
Turning A Blind Eye,
2014, onderdeel van
de 31ste Biënnale
van São Paulo –
*How to (...) things
that don't exist*.
Dagelijks reageerde
het team van
mediators samen
met het publiek
op het live score-
bord met nieuwe
uitspraken en
reflecties.

blijven denken vanuit het perspectief van daders'. We moeten die ruimte mobiliseren en openhouden om in dialoog, in niet-ontkennende termen, niet weggijkend, na te denken over dit enorme geweld, en het (geografisch, historisch) te verbinden met andere tijden en andere strijdtoneelen, in een streven naar meer kennis, meer gedeelde ervaring, en meer empathie. Verder kijken, en niet weggijken, is cruciaal om de taal en culturele kracht te ontwikkelen om degenen die juist wel een toekomst willen van geweld en ontkenning, het hoofd te bieden. In solidariteit met al het verlies en alle slachtoffers van imperialistische structuren en conflicten, aan alle zijden. Omdat ontkenning en weggijken de normalisatie van geweld onderschrijft.

Het is bemoedigend dat medewerkers van Google sit-ins hielden en communiceerden dat AI en cloud-computing-technologieën van het bedrijf instrumenteel zijn in de militaire strategieën in Gaza en Oekraïne, maar de normalisatie van geweld moet stoppen, in het belang van alle vormen van leven op deze

planeet. Onze taak: de technieken (her)uitvinden om verantwoordelijkheid te nemen. Tegenover militaire mobilisaties: menselijke mobilisaties van al onze democratische instrumenten om de ruimte te vergroten en de kaart en het gebied weer met elkaar te verbinden. Mijn hoop is dat het museum voor de 21ste eeuw, meer als een bibliotheek, museum, parlement en cultureel centrum ineen, zo'n mobilisatie zou zijn: plekken waar we kunnen schakelen tussen werelden, waar we naast denk- ook daadkracht in praktijk brengen. •

Noot

- ¹ Dit is een groep mensen (onder andere voortkomend uit de 16Beavergroup in New York), die regelmatig online bijeenkomt.

Liesbeth Bik
is beeldend kunstenaar
en voorzitter van de
Akademie van Kunsten

Column

Opschuiven!

Ik zit met een dilemma. Het dilemma van representatie. Ergens hebben we op weg naar democratische samenlevingen van getrapte vertegenwoordiging, lang geleden al, een verkeerde afslag genomen. Representatie werd een recht dat kan worden afgedwongen door zij die ons representeren, en alles wat niet-wij is, werd uitgesloten. Dat wringt, want wie zijn wij, en wie zijn zij? Waarom hebben we bedacht dat alles wat op aarde is de mens toebehoort? Waarop berust dat eigenaarschap, die arrogantie?

Mensen zien vooral zichzelf, hun eigen soort, in wie zij zich herkennen. Zij verwachten dat zij gerepresenteerd zullen worden en zij eisen dat zij niet teleurgesteld zullen worden. Maar representatie is geen recht dat alleen mensen ten deel zou moeten vallen. We hebben meer en andere stemmen nodig. Opschuiven! Representatie van alles! Van de wolken en het zand, van de stenen en de rivieren, van het water en de vogels, van alles wat in onze ogen ongezien is.

Vandaag zat ik in de auto, en het was te druk. Ik telde zeker honderd mij tegemoetkomende auto's per minuut, dat is zesduizend per uur, keer twee de andere kant op, dat is twaalfduizend, maal de zes uur dat de rit duurde is 72 duizend auto's, van Rotterdam naar Leeuwarden en terug. Thuisgekomen was de voorkant van de auto brandschoon, geen insect te bekennen. Twintig jaar geleden zou dezelfde rit hebben geresulteerd in een compleet slagveld op de bumpers van die insectenvangers. De blinkende bumper toont de rampzalige afwezigheid van hen die we niet kunnen missen.

Volgelingen van het Jāinisme, een Indiase religie, kennen een ziel toe aan ieder levend wezen, ook aan planten, water en insecten. Daarom vegen ze het pad waarop ze lopen schoon om te voorkomen dat ze een wezen vertrappen. Insecten bestuiven gewassen, regelen de ongediertebestrijding, breken afval af. Omdat alles met alles samenhangt komen door het terugdringen van leefgebieden, klimaatverandering, vervuiling en het intensief gebruik van bestrijdingsmiddelen en door een overdaad aan stikstofverbindingen ook alle organismen

Liesbeth Bik

die van insecten afhankelijk zijn in voedselnood. En wij, mensen? Wij pleiten voor insectvriendelijke tuinen, werken met boeren, wetenschappers, banken en bedrijven aan biodiversiteitsherstel. Dat is allemaal niet genoeg. Wie representeert de stem van de niet-mensen in het politieke systeem dat we hebben opgetuigd en dat nu zijn eind nadert?

In dat systeem gaat het steeds over de vraag wie recht heeft – hier – te zijn. Over, niet vanuit het andere. Alle politieke rukken naar rechts brengen niets nieuws, hooguit brengen zij oude verhalen op nog luidere toon. Zij representeren vooral de eigen identiteit in het hier en nu. Waar vinden we de weg terug naar die afslag? Een rechtspersoon, ik zocht het op, is een entiteit die dezelfde rechten en verantwoordelijkheden heeft als een persoon. Waarom is het zo moeilijk ons voor te stellen dat een rivier een rechtspersoon kan zijn, terwijl we dat voor bedrijven wel gewoon vinden?

Levende entiteit

In Nieuw-Zeeland is het realiteit. De Whanganui-rivier aldaar is de eerste rivier ter wereld die rechtspersoonlijkheid heeft gekregen. Wat voorafging aan deze enorme juridische stap was de stelselmatige ontkenning van de rivier als een levende entiteit. De rivier werd geëxploiteerd en vervuild en haar culturele en spirituele waarden werden aangetast. Het kostte de Maori decennia, maar uiteindelijk nam het parlement de wet aan die vastlegde dat Te Awa Tupua – de rivier en al haar fysieke en metafysische elementen – een ondeelbaar, levend geheel is en voortaan alle rechten, bevoegdheden, plichten en aansprakelijkheden van een rechtspersoon bezit. De wet voorzag bovendien in een schikking van 80 miljoen dollar om alle handelingen en nalatigheden die de rivier waren aangedaan, te herstellen.

Dichter bij huis zien we de Ambassade van de Noordzee, waar kunstenaars, filosofen, beleidsmakers, juristen, biologen en studenten bij betrokken zijn. Zij willen de representatie van de Noordzee verankeren binnen ons politieke systeem, want, zo stelt de Ambassade:

'Diversiteit van leven is van belang voor al het leven. De zee is van zichzelf. Daarom is directe politieke vertegenwoordiging van de zee noodzakelijk. We hebben geen instrumenten om met en vanuit de natuur te spreken. Onze gereedschapskist met democratische instrumenten is tweehonderd jaar oud, maar we leven nu in een totaal andere samenleving. Diersoorten sterven in hoog tempo uit, maar de representatie van het "niet-menselijke" schiet te kort binnen ons politieke spel'

Bosbranden, extreem weer, ijsvelden in Alaska die vijf keer sneller smelten dan verwacht; deze nieuwe realiteit vraagt om een andere politiek, want onze huidige politiek is geen politiek van kennis, maar een politiek van onwetendheid, zo stelt Graham Harman in zijn boek over Bruno Latour, *Reassembling the political*. Onwetend over het bouwen van andere vormen van representatie. Onwetend over wat toekomstige relaties in nieuwe en onvoorziene combinaties kunnen brengen. Onwetend over de ontwrichting. Daarom moet het politieke proces erop gericht zijn om ook toekomstige nieuwe, niet-menselijke actoren te omvatten. Juist omdat we ons er geen voorstelling van kunnen maken waarmee we geconfronteerd worden en op welke schaal we de wereld op het spel zetten, moeten we met spoed onze eigen onwetendheid en daarmee samenhangende onwil onder ogen zien en handelen. •

←
Vlinderpaviljoen
op Al Noor Island,
Sharjah.
Fotografie:
Jos van der Pol

Liesbeth Bik
is beeldend
kunstenaar en
voorzitter van
de Akademie
van Kunsten.
Fotografie:
Jos van der Pol

Verbeelding is noodzaak

Voormalig minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur en Europarlementariër Hedy D'Ancona observeerde zeventien (!) jaar geleden in *Boekman 70* dat we sinds het Verdrag van Maastricht (1992) weliswaar beschikken 'over een formeel instrument om de Europese cultuur te ontwikkelen' maar dat die cultuur vervolgens nooit een vanzelfsprekende plek in beleid heeft verworven. En dat precies resoneert nu in de samenleving, want wat in de overheidscommunicatie is afgedaan als niet essentieel wordt ook door kiezers niet omarmd. D'Ancona merkte verder op dat achteraf gezien 'de Europese samenwerking niet had moeten beginnen met kolen, staal en het vrije verkeer van goederen en diensten, maar met onderwijs (Schuman) en cultuur (Monet)'. De consequentie van deze weeffout is wel dat cultuur en onderwijs niet anders gezien en beoordeeld worden dan zo: of zij de economische of politieke winst een dienst bewijst.

Expert op het gebied van autoritaire regimes Kim Lane Scheppele onderzoekt wat de democratie zoals wij die kennen bedreigt en kijkt daarbij steeds naar de andere kant van de verhalen

die we krijgen voorgeschoteld via onze officiële media (die zijn gecheckt op onjuistheden) en de social media (die dat niet zijn). Zij legt uit dat we niet moeten focussen op het dagelijkse steekspel maar op wat daarachter verborgen wordt en wat het betekent als dat van ons, kiezers, de kans krijgt de macht te grijpen. Zij pleit ervoor steeds verder te kijken; niet alleen naar anderen maar ook naar onszelf. Hoe we ons verdiepen in wat verteld wordt, en welke verhalen wie bereiken, maakt verschil.

Onder de titel *Foreigners everywhere* viert de Biënnale van Venetië 2024 migratie in het hart van een verrechtst Europa. De tentoonstelling toont dat er meer is dan het verhaal van individuen op zoek naar een 'beter leven' in het Westen. Dat migratie, anders dan het huidige frame ons voorstelt, leidt tot een onmiskenbare vitaliteit, waardoor ideeën, culturen en tradities al eeuwenlang de wereld doorkruisen en het leven beter maken. Bijna onmiddellijk loopt de bezoeker aan tegen het werk van Frieda Toranzo Jaeger: *Rage is a machine in times of senselessness* vormt een open, uitgestrekt toneel dat de ruimte in de volle breedte inneemt. Het is een hedendaags sociaal-economisch tableau

Liesbeth Bik

met machines, auto's, religieuze altaren en koloniale en genderkwesties. Rechts van het tableau het geborduurde hart uit het schilderij *Las dos Fridas* (1939) van Frida Kahlo, dat ook verschijnt op de achterkant, samen met de titel en toevoeging: 'Hearts that unite against genocide!'. Zo bindt dit dubbelzijdige hart de twee Frida's (Jaeger en Kahlo) aan elkaar, en boort via naald en draad de machteloosheid aan van zij die niet gezien mogen worden binnen politieke constellaties. Gedecideerd slaat zij een brug tussen voor- en achterkant: tussen de positie van de één in relatie tot de ander. Die transactie zegt meer dan het spektakel van de overweldigende beeldtaal aan de voorzijde, maar zoals bij een grammofoonplaat staan die kanten niet los van maar dicht bij elkaar. Je kunt niet het één zeggen zonder ook aandacht te geven aan het andere. De achterkant vertelt dat dit werk gaat over het dilemma van kiezen, van een positie, van een kant van het verhaal van woede in tijden van zinloosheid.

Lege plekken

Het optekenen van verhalen is monnikenwerk. In *kith and kin* transformeert kunstenaar Archie Moore met zijn hedendaagse versie van nauwgezette arbeid het Australische Paviljoen tot een monument van relaties. Hij tekende maandenlang met krijt op alle zwartgesausde wanden en plafonds een stamboom van 65 duizend jaar geschiedenis (waaronder die van hemzelf), en slaat daarmee een brug tussen het persoonlijke en het politieke dwars door tijd heen. Er zijn ook lege plekken. Turend denk je aan wat hier verteld had kunnen worden. In het midden van de ruimte, omgeven door water, liggen op een platform stapels officiële staatsdocumenten. Zij zijn resultaat en grondstof van Moores intensieve onderzoek. Zij weerspiegelen het lot van mensen wiens verhalen onderdrukt zijn. De kijker kan deze documenten niet inzien maar er alleen naartoe buigen. Tijdens dit buigen spiegelt de kijker, zoals Narcissus, zichzelf in het omringende water in een relatie tot mensen, plaats en tijd. Door tienduizenden jaren bij elkaar in één ruimte te brengen sluit Moore het publiek in:

'aboriginal verwantschapssystemen nemen alle levende dingen uit de omgeving op in een groter netwerk. We zijn allemaal één en delen de verantwoordelijkheid voor de zorg voor alle levende wezens, nu en in de toekomst.'

Verwantschappen zijn de basis voor ons handelen. Onlangs ontdekten wetenschappers dat stress en trauma's via DNA doorgegeven worden aan volgende generaties. Dat de littekens van oorlog, armoede of geweld niet alleen psychologisch zijn, maar ook fysiek in ons genetisch materiaal – ons archief, ons lichaam – worden vastgelegd en invloed kunnen hebben op onze genen om vervolgens persoonlijk en politiek getransformeerd te worden in onze verhalen, ons gedrag, onze uitingen.

Waarom schrijven mensen, maken ze, nemen ze verbeelding serieus? Om de wereld te redden, zegt schrijver Ta-Nehisi Coates in zijn nieuwste boek *The message*. Met als zijn grootste zorg altijd te schrijven voor en vanwege degenen die geen stem hebben. Daarom nemen we, nee moeten we, verbeelding serieus nemen. Niet als dienst maar als noodzaak. •

Liesbeth Bik

is beeldend kunstenaar en voorzitter van de Akademie van Kunsten. Fotografie: Jos van der Pol

Vuur als nieuw begin

In juni 2017, na de afzetting van president Dilma Rousseff, keurde het Braziliaanse Congres een wetsvoorstel goed om historische documenten in nationale archieven na digitalisatie op grote schaal te verbranden als onderdeel van bezuinigingsplannen. Risicovol: met één druk op de digitale 'delete' knop is alles echt weg. Toen in Oostenrijk huidig FPÖ-leider Herbert Kickl minister van Binnenlandse Zaken was gaf hij opdracht tot een inval bij het federale bureau voor de bescherming van de grondwet en terrorismebestrijding. Gegevens werden in beslag genomen want het bureau zou verzuimd hebben gevoelige data te wissen, maar hij werd door de oppositie beschuldigd extreemrechtse groeperingen die dicht bij hem staan te willen beschermen. En welke overheidsdocumenten heeft Trump – onwettig – naar zijn resort gesleept? In ieder geval informatie die in een wellicht verre toekomst ooit als belangrijk bewijsmateriaal kan worden ingezet. Met een simpele pennenstreek kunnen politieke machthebbers wat zij willen binnen een mandaatsperiode laten verschijnen of verdwijnen. Uitgewist, verbrand, aangepast, of herschreven.

Dit is niets nieuws, maar het inzicht dat alles met alles samenhangt toont een groter perspectief. De huidige verandering van onze wereld heeft twee gezichten: de verandering van het klimaat, door menselijk gedrag aangejaagd, en een klimaat van verandering

dat wereldwijd om zich heen grijpt. In de snelheid van deze onderling samenhangende veranderingen dreigt cultuur, begrepen in de zin van wat een samenleving zowel materieel als immaterieel voortbrengt en overdraagt, te verdwijnen door een politiek klimaat van ontregeling en chaos. Cultuur is ook de manier waarop we ons tot elkaar verhouden en hoe we (al dan niet) geregeerd willen worden. Wie of wat bepaalt of en hoe iets bewaard, genegeerd of uitgewist wordt en welke belangen meespelen: daar moeten we goed op letten.

Een nieuwe orde

Via de media zie ik de enorme en ongelofelijke vuurtornado's van de allesverwoestende branden in Los Angeles. Terwijl het blussen in volle gang is kopen speculanten de verwoeste gronden al op waarmee de uitwissing van wat was definitief wordt bezegeld. Een nieuwe orde wordt gecreëerd. Zo'n vernietiging, dat brengt grote vragen met zich mee. Wat gaat verloren? Wat kan gered worden? Wie beslist? Ik denk aan de iconische huizen gebouwd in het kader van het 'Case Study House' programma in LA: experimentele modelwoningen die de woningbouw-hausse zouden moeten opvangen die verwacht werd met de terugkeer van de miljoenen soldaten aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Door de promotie van het ideaal van betaalbaar wonen voor iedereen verspreidde

Liesbeth Bik

Eames House (Case Study House No. 8),
ontworpen en gebouwd in 1949 door
Charles en Ray Eames. Fotografie:
Jos van der Pol

de esthetiek van het moderne bouwen in de 20ste eeuw zich over de hele wereld. In één van de vele online discussies naar aanleiding van de branden vraagt iemand zich af wat belangrijker is: het leven van een kat, hond of mens? Of huizen, studio's, collecties, musea, historische filmlocaties, of culturele objecten die voorbij levens (die altijd eindig zijn) waarde hebben zowel voor, als na ons? Onvergelijkbaar in hun afweging, maar toch: in de ogen van velen doen de cultuurgoederen ertoe, meer dan ik had verwacht, dus er is misschien hoop voor de cultuur. Ondertussen tonen beelden het Hollywood-teken hoog op de berg in vuur en vlam: het apocalyptische landschap als dramatische filmset. Echt of gemanipuleerd? Op sociale media circuleren veel nepfoto's, blijkt. Volgens getuigen is het beroemde herkenningspunt niet getroffen. Waar kijken we dan naar in het levende archief dat het internet is? Wie bepaalt wat we zien? Nu, een maand nadat de eerste branden ontstonden, het vuur onder controle is wordt duidelijk hoeveel duizenden huizen en onvervangbaar cultureel erfgoed verloren zijn gegaan.

Cultuur is het enige dat je mee kan nemen als je al het andere achter moet laten, aldus schrijfster en journaliste Munganyende in het Unesco-rapport over the culture. In 2018 ging bijna de hele collectie van het Museu Nacional in Brazilië verloren in een brand.

Hoe bouw je zoiets weer op? Volgens Mariana Françaço, verbonden aan de Universiteit Leiden, kreeg het museum met de brand de unieke kans zichzelf opnieuw te definiëren nu de overwegend koloniale erfenis niet langer bestaat. De afwezigheid van inheemse perspectieven werd ook door dit museum erkend maar zoals overal zelden gecorrigeerd, aldus Françaço. João Pacheco de Oliveira, hoofd van de afdeling etnologie en etnografie van het in de as gelegde museum, pakt de nieuwe kans met beide handen aan en werkt met zijn team, voorlopig zonder gebouw om naar terug te keren, op bankjes in parken en cafés. De inheemse bevolking wordt uitgenodigd mee te denken welke voorwerpen in de nieuwe museumcollectie niet gemist zouden mogen worden. Zo creëren zij met elkaar context voor nieuwe en oude kennis. Het opbouwen van de collectie is, na de brand, volledig gebaseerd op samenwerking, ongekend in Europese musea die het gewicht (moeten) dragen van de geschiedenis – ook de last van kolonialisme in hun collecties. Hier is vuur een nieuw begin: naast verlies ook potentieel transformatief naar een nieuwe toekomst, vanuit het besef dat het lichaam, naast objecten, misschien wel een van de belangrijkste cultuurdragers is. En dat er als resultaat van een radicale breuk andere constellaties ontstaan, vol van geluiden die niet eerder zo gehoord werden. •

Liesbeth Bik
is beeldend kunstenaar
en voorzitter van
de Akademie van
Kunsten. Fotografie:
Jos van der Pol

Column

Nachtmerrie

Bruce Nauman,
Clown Torture,
1987, video-
installatie. Still:
© Bruce Nauman
c/o Pictoright
Amsterdam 2025

Beste G.,
Kunnen we wat er speelt in het land waar
je al een tijd woont en werkt, een naam
geven, vraag je tijdens ons Zoomgesprek.
Je bevindt je in het hart van de storm, want dat
is deze reactionaire combinatie van digitaal
racisme, ultranationalisme en wraak. Binnen
drie maanden staat de teller op 129 met veel
clownesk theatraal vertoon ondertekende
decreten, die iedereen raken, wereldwijd.
Meer volgt, ongetwijfeld.

Laten we samenkomen, zeg je, want onze
hersenen zijn gebouwd om in contact te zijn
met andere mensen. We moeten ons toe-
eigenen wat ons meest fundamentele instinct
is, namelijk intermenselijkheid, ook al gaat
dat nu stroperig. Want het is onbetwistbaar
dat saamhorigheid actief wordt onderdrukt.
Door anderen het zwijgen op te leggen, door
opzettelijk ruis en desinformatie te creëren of
door te stoppen met luisteren. We leven onder
de invloed en met de consequenties van de
grootschalige digitalisering waarbij de realiteit

voortdurend in twijfel wordt getrokken.
Steeds minder mensen hebben zicht op de
complexiteit daarvan, terwijl de toenemende
kracht van algoritmen de wereld bestuurt
en vormgeeft. Als een *safe space* niet vanzelf-
sprekend is, wordt 'wie bepaalt?' een
prangende vraag. De globale verhoudingen
schudden op alle grondvesten, en we vragen
ons hardop af: hoe medeplichtig zijn we aan
het verspreiden en versnellen van de chaos?
Verzetten we ons wel voldoende tegen de
machine die we allemaal voeden en die gretig
voortjaagt op onze input en onze energie?

Nu is de storm dus bij jou, en dan is inbellen
nodig. We willen je stem horen. Eerst was er die
brief aan de universiteit waar je werkt, waarin
werd gedictieerd waaraan de universiteit van
nu af aan moest voldoen. Daarna was het een
brief die eerst wel en toen niet en toen toch
weer wel verstuurd was. En, vreemd voor
iets wat niet verstuurd had moeten worden,
ontstaat er toch in rap tempo een ketting-

Liesbeth Bik

reactie, in vergrotende trap. Jouw universiteit, de oudste van het land, weigerde te luisteren naar de bevelen in de brief. Een dapper tegengeluid. Radicale uitsluiting van overheidsfinanciering is het antwoord. De universiteit wil nog niet van wijken weten en blijft zich verzetten. Waar vervolgens een extra schep straf bovenop komt met het dreigement de belastingvrijstelling in te trekken. Op dit moment verenigen tien universiteiten zich in tegenkracht. Moge de andere ruim drieduizend universiteiten in het land volgen, want als dat niet gebeurt dan wordt de universiteit als instituut een ruïne, een karkas van kennis: een ontmantelde instelling en, iets later, symbool van een ontmantelde samenleving.

Burlesk geweld

Is een ten onrechte verstuurde brief een historische blunder, een vergissinkje, of bewuste strategie? Het lijkt eerder op het creëren van een moment van schok, een keerpunt dat het begin zou moeten zijn van eeuwige onderwerping. De aanval op jouw en andere instituties raken jou en ons zodanig dat praten met elkaar, ondanks de mogelijke gevaren voor jou persoonlijk, noodzakelijk is. Zorgvuldig en behoedzaam je woorden kiezend, geef je aan dat het zaaien van verwarring met feiten, aannames, speculaties, leugens, altijd doet wat gewenst wordt: het stelselmatig veroorzaken van chaos die moet leiden tot een complete ontmanteling van instituties, op weg naar een nieuwe wereldorde. De vrijplaatsen van het denken moeten eraan geloven, zeg je. We speculeren over de kracht en de onmacht van de verbeelding en van waarheidsvinding tegenover zoveel burlesk geweld. Leven we de kunst van de leugen *in extrema*, of leven we in het tijdperk van *post truth* waarbij het niet alleen gaat om de dagelijkse verspreiding van onwaarheden, maar ook om een onstuimige reeks van niet langer gecamoufleerde aanvallen op alle instituten die de feiten ondersteunen: universiteiten, wetenschap, reguliere media en de rechterlijke macht?

Iemand noemde de president een clown, maar kan een clown ook een nachtmerrie worden? Als kind vond ik clowns verschrikkelijk, angstaanjagend en helemaal niet grappig. Terwijl het publiek om mij heen dubbelsloeg van het lachen keek ik vol ontzetting toe. Jaren later zag ik *Clown Torture* van kunstenaar Bruce Nauman. Hij maakte in 1987 vijf korte video's, waaronder een van een clown die aan het poepen is, in een andere krijgt hij een emmer water over zich heen, in weer een andere herhaalt hij tot in de eeuwigheid: No, No, No, No. Tegelijkertijd getoond in een loop. De kakafonie is compleet. We kunnen ook fysiek samenkomen met een kunstwerk; dit werk toont het clowneske als toezicht, fysieke stress, ondervraging en herhaling waarin marteling en uitzinnig lachen heel dicht bij elkaar liggen. Waarom lachen mensen? Waarom vinden ze iets leuk? Misschien is het vanwege de absurditeit, of vanwege de eindeloze herhaling van de wanhopige figuur op de schermen, het geschreeuw, de bevroren lach op het gezicht van de eenzame clown. Is het ontwapenend of ondragelijk? Door *Clown Torture* vraag je je met schrik af waarom je eigenlijk lacht.

Dus dit is de nachtmerrie: de absurditeit is zo enorm dat we vol ongeloof aanschouwen hoe een land onder leiding van een democratisch gekozen president op ramkoers ligt, om vervolgens mee te schaterlachen om hoe ver die president gaat. Het is om je dood te lachen. Lachen we nog?

Be safe, L.-J. •

Liesbeth Bik
is beeldend kunstenaar en
voorzitter van de Akademie
van Kunsten. Fotografie:
Jos van der Pol

Column

Rauw en echt

Jeanne d'Arc en
Roy Lichtenstein,
Parijs, 2025.
Fotografie: Jos
van der Pol

Ik zag *Sinners*, een overdonderende, kleurrijke en meeslepende film, waarin regisseur Ryan Coogler uithaalt naar de commodificatie van kunst en kunstenaars. Daarbij wordt de waarde van kunst stevast uitgedrukt in geld in plaats van in artistieke of maatschappelijke waarde. In hoeverre kan het echte en rauwe met winst verkocht worden? Dit is de centrale vraag in de film, waarin Sammy, een talentvolle blueszanger, de sterren van de hemel zingt: zijn blues snijden door de ziel. In een verlangen om op te gaan in de saamhorigheid en verbondenheid die zijn muziek creëert, wil een gemeenschap van vampiers de kracht van Sammy's kunst bezitten en beheersen. De bluesmuzikant, talentvol, maar ook eenzaam en kwetsbaar, wordt de bescherming van de gemeenschap beloofd als hij zich overgeeft aan de vampier: Sammy zal dan voor eeuwig vrij zijn van verdeeldheid, vooroordelen en bedreiging. Maar die gemeenschap heeft wel een groot nadeel: een ontembare honger naar steeds meer zielen en oneindig meer volgelingen, verenigd in een eenvormigheid van geweld.

Sammy verkoopt zijn ziel – zijn kunst – niet. Hij kijkt wel uit. Hij ziet in dat de vampiers nooit zullen krijgen waarnaar ze zo hunkeren. Want hoe onsterfelijk ze ook zijn, het ontbreekt hen aan fundament, ze zijn wortelloos. En Sammy wil niet wortelloos zijn. Hij wil het leven zelf zijn. Vampiers geloven dat ze cultuur kunnen absorberen door er flink in te bijten. Maar een leger van niet-levenden is onmenselijk. Zij zijn dan misschien wel verleidelijk, maar ze zijn zonder lichaam, zonder moreel, zonder gevoel, en daarom ongenaakbaar, eeuwig gevangen in steriliteit, in de illusie van verbondenheid. Ondertussen bouwen fragiele, vluchtige, feilbare, eindigende mensen iets eeuwigs op door middel van in cultuur verbonden gemeenschappen. Een mens is vatbaar voor dwaling, twijfel, pijn en dood.

En toch, lijkt *Sinners*-regisseur Coogler met zijn film te stellen, weerstaat de cultuur die mensen voortbrengen altijd de commodificatie

Liesbeth Bik

en regenereert zij sneller dan zij kan worden geconsumeerd. Echte, pure muziek zoals de blues ontstaat als deel van een cultuur waarin traditie en geest evolueren. Macht en geld zullen altijd proberen om creativiteit te onttrekken, maar cultuur kan niet gedood worden. Ze is veerkrachtig. Ze verandert voortdurend. Ze leeft voort en dat is haar kracht. Omdat risico's omarmen weerbaar maakt.

Totalitaire controle

Het is misschien goed om maar weer eens in herinnering te brengen dat George Orwell al in 1949 met zijn dystopische toekomstroman *1984* waarschuwde voor de opkomst van een totalitaire regering en het ontstaan van een politieke cultuur waarin taal alleen dient om propaganda te communiceren, en waarin autocratische beweringen de werkelijkheid vervormen en manipuleren. Hij noemde dit soort taal *Newspeak*, waarvan de belangrijkste leuzen ('Oorlog is vrede', 'Vrijheid is slavernij', en 'Onwetendheid is kracht') gecombineerd worden met totalitaire controle over alle levenssferen ('Big Brother is watching you') om zo de ultieme fordistische samenleving te produceren. Daarin wordt een eindeloze replicatie van gelijkenissen vermomd als verschil. In zo'n samenleving zou ook de gewelddadige vampierengemeenschap van *Sinners* floreren. Wat de figuur van de vampier ons vandaag te vertellen heeft over uitsterven en overleven in een periode van steeds sneller verlopend verval, kun je vergelijken met de destructieve manier waarop wij mensen de aarde bewonen, of beter gezegd: uitwonen. Wij zijn de vampiers; we grossieren in exploitatie en extractie.

Misschien helpt die vergelijking om de onmenselijke wreedheid van het voortdurende geweld in te zien... door het invoelbaar te maken. Wanneer betalen we de rekening? Hoe betalen we onze collectieve schuld af aan de wereld? In een tijd waarin de gemeenschap en de collectieve verantwoording in de uitverkoop zijn, wordt de cultuur opgeroepen

Sinners (2025),
geregisseerd door
Ryan Coogler.
Courtesy van
Warner Bros.
Pictures

de daardoor gecreëerde leegte op te vullen. Maar als de verloren geraakte gemeenschap door kunst en cultuur gelijmd moet worden, moet die wel omarmd worden door diezelfde gemeenschap. Cultuur overleeft door maken en doorgeven; niet alleen als een hapklare oplossing voor een eerder gecreëerd gemis. Als samenleving zullen we ons steeds moeten afvragen: wat is er eerder gebeurd waardoor we nu zoveel leegte ervaren? Wat is cultuur? Welke ruimte geven wij aan cultuur en hoe? En vooral: wat willen we echt? Daarom is het een goed idee om steeds weer, in scholen, buurthuizen, in musea, op straat, op pleinen, thuis, in ziekenhuizen en gevangenissen, overal, cultuur te maken en door te geven, om mee en van te leven, om van te houden, en om te verafschuwen. Rauw en echt. Doorleefd en frivol. Want als je niet met cultuur in aanraking komt, zul je het ook niet dragen. •

Liesbeth Bik
is beeldend kunstenaar en
voorzitter van de Akademie
van Kunsten. Fotografie:
Jos van der Pol